

Bir Fakîh Olarak Şeybânî'nin Hadisçiliği: *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne Adlı Eseri Özelinde**

Ramazan Doğanay

Arş. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Kütahya, Türkiye
ramazan.doganay@dpu.edu.tr
<http://orcid.org/0000-0002-5140-9709>

Öz: Hanefî fıkhnın müdevvini ve rey birikimini sistematize eden bir âlim olan Şeybânî, Ebû Hanîfe'den ve Ebû Yûsuf'tan ilim tahsilini gerçekleştirdikten sonra dönemin önemli bir ilim merkezi olan Medîne'ye yolculuk yapmış ve Mâlik'in ders halkasına katılarak *Muvaţta*'ın önemli râvîlerinden biri olmuştur. Şeybânî başta Mâlik olmak üzere Hicâz ulemasıyla yaptığı münazaraları ve onlara yönelttiği tenkitleri *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne* adlı eserinde derlemiştir. İhtilâf literatürünün ilk örneklerinden sayılabilecek bu eser rey ve amel çevrelerinin görüşlerini aksettirmesinin yanında çeşitli hadis konularına temas etmesi açısından da önemlidir. Şeybânî eserinde Ebû Hanîfe ve ehl-i Medîne'nin görüşlerini naklettikten sonra ekseriyetle Ebû Hanîfe'nin görüşünü tercih etmiştir. Bununla birlikte Mâlik'in kavlini benimsediği yerlerin de olması Şeybânî'nin sadece muhalif bir âlim olmadığını göstermektedir. Çalışmada, hadis merkezli bir fıkhn eseri olan *el-Hucce*'de Şeybânî'nin takip ettiği yöntem ve kullandığı hadis kavramları tespit edilmiş, hadise yaklaşımına dair birtakım tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Makalede ilk olarak Şeybânî'nin Medîne'deki öğrenciliği ve orada temeli atılan eserleri hakkında muhtasar bilgi verilmiş, ardından *el-Hucce* çerçevesinde hadisçiliği tespit ve tetkik edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Tenkit, Sünnet, Şeybânî, *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne*.

Geliş Tarihi | Received Date: 02.07.2022

Kabul Tarihi | Accepted Date: 31.10.2022

Araştırma Makalesi | Research Article

Atıf | Citation: Doğanay, Ramazan. "Bir Fakîh Olarak Şeybânî'nin Hadisçiliği: *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne* Adlı Eseri Özelinde". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (Aralık 2022), 463-492.
<https://doi.org/10.51447/uluifd.1139879>

* Bu makale, 03-06 Kasım 2021'de Konya Büyükşehir Belediyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve İlmî Etüdler Derneği organizatörlüğünde Konya'da gerçekleştirilen 10. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ve daha önce yayımlanmamış olan "Şeybânî'nin el-Hucce alâ Ehli'l-Medîne Adlı Eserindeki Hadisçiliği" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.

Shaybānī's Knowledge of Ḥadith as a Islamic Jurist: Specific to his work named *al-Ḥujjah 'alā ahl al-Madīnah*

Abstract: Shaybānī, who was a writer of Ḥanafī fiqh and systematized the accumulation of ra'y, traveled to Madīnah, an important science center of the period, after he received knowledge from Abū Ḥanīfah and Abū Yūsuf, and joined Mālik's lecture circle and became one of the important narrators of *Muwatta'*. Shaybānī compiled his debates with the Ḥijaz scholars, especially Mālik, and his criticisms against them in his work called *al-Ḥujjah 'alā ahl al-Madīnah*. This work, which can be considered as one of the first examples of the science of al-Ikhtilāf, is extremely important in terms of reflecting the views of the circles of ra'y and practice, as well as touching on various ḥadith issues. In this work, after conveying the views of Abū Ḥanīfah and the people of Madīnah, Shaybānī generally preferred the view of Abū Ḥanīfah. However, Shaybānī adopted Mālik's teachings from time to time. This shows that Shaybānī was not just a objector scholar. In this study, the method followed by Shaybānī and the ḥadith concepts he used in *al-Ḥujjah*, which is a ḥadith-centered fiqh work, were determined, and some important information about the ḥadith approach was tried to be revealed. First of all, information was given about Shaybānī's studentship in Madīnah and his works which were founded there, and then his knowledge of ḥadith was determined and examined within the framework of *al-Ḥujjah*.

Keywords: Ḥadith, Criticism, Sunnah, Shaybānī, *al-Ḥujjah 'alā ahl al-Madīnah*.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Giriş

Hicrî ikinci asır İslâmî ilimlerin teşekkül ettiği, birçok hadis kavramının oluşmaya başladığı bir zaman dilimi olması hasebiyle son derece önemlidir. Bu dönem, tedvin ve tasnif faaliyetlerinin yoğunluğuna ve ilimlerin doğuşuna şahit olmuştur. Nitekim ilk musannifler olarak zikredilen pek çok âlimin hayatı hicrî ikinci asrın başları ve ortalarına denk gelmektedir. Bu durumlar, hicrî ikinci asrın hadis ilmî açısından incelenmesinin ve her bir âlimin hadis anlayışının ve hadis kavramlarını hangi manada kullandıklarının tespit ve tetkik edilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

İslâmî ilimlerin teşekkül ettiği hicrî ikinci asırda yaşayan Şeybānî'nin (ö. 189/805) eserleri gerek dönemin hadis ve fıkıh birikimini yansıtması gerekse ehl-i reyin hadise yaklaşımlarına işaret etmesi açısından önemlidir. Zira hicrî ikinci asırdan itibaren ehl-i reye karşı hadisçilerin çoğu tarafından olumsuz ve önyargılı bir tutum benimsenmiş ve onların hadisleri rahatlıkla göz ardı ettikleri ileri sürülmüştür.¹ Başta Mâlik (ö. 179/795) ve ashâbı olmak üzere birçok âlim hadis-rey ilişkisi bağlamında İrâkîlara karşı menfî tavrı takınmış ve onları tenkit etmiş, Şâfiî (ö. 204/820) ise ilmî

¹ Meselâ bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn Beyhakî, *Menâkıbu's-Şâfiî*, thk. es-Seyyîd Ahmed Sakr (Kâhîre: Mektebetü Dâri't-Turâs, 1970), 1/167-168; Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *Menâkıbu'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Halîl İbrahim Mollâ Hâtır (Riyâd: Mektebetü'l-İmâm eş-Şâfiî, 1992), 154; Abdülazîz Hüseyn Utûre, *el-İmâm eş-Şâfiî ve eşeruhu fi 'ilmi'l-ḥadîs* (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2016), 92.

eleştirilerini devam ettirmekle birlikte ideolojik tenkitlerden uzak durmuştur.² Hicrî ikinci asırda kökleşen bu muhalif düşünce zamanla daha fazla vücut bulmuş ve rey bir cerh sebebi kabul edilmiştir. Hanefilere yönelik bu düşünce birçok kişi tarafından günümüzde de sıklıkla dile getirilmekte ve istismar edilmektedir.³ Ebû Hanîfe ve ashâbının, kıyâsi hadise tercih ettikleri, bazen de delilsiz olarak hadisi bırakıp istihsâna başvurdukları ileri sürülmüştür.⁴ Dolayısıyla Ebû Hanîfe ve ashâbının hadis meseleleri hakkındaki görüşlerinin, Hanefilerin temel kaynaklarından tespit edilmesi son derece önem arz etmektedir.

Türkiye'de Hanefî mezhebinin teşekkülü ve Şeybânî hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. İsmail Hakkı Ünal'ın *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* adlı çalışması son derece önemlidir.⁵ Mehmet Emin Özaşar'ın *Hadisi Yeniden Düşünmek* adlı çalışması Mâlik, Ebû Yûsuf, Şeybânî ve Şâfiî'nin sünnet anlayışlarını ortaya koymaya çalışan bir diğer önemli araştırmadır.⁶ Bu çalışmanın bir benzeri daha sonra *İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı* adıyla İshak Emin Aktepe tarafından yapılmış,⁷ o da Şâfiî öncesinin sünnet anlayışını ortaya koyduktan sonra Şâfiî'yle birlikte yaşanan dönüşüme dikkat çekmiştir. Mehmet Özşenel'in *Sünnet ve hadisi değerlendirme ve anlamada ehl-i rey - ehl-i hadis yaklaşımları ve İmam Şeybani* isimli doktora tezi ile Sami Şahin'in *Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin Hadis Kültüründeki Yeri* adlı doktora tezleri aynı yıl içerisinde (1999) tamamlanan ve Şeybânî'nin hadisçiliğini ortaya koyan önemli çalışmalardır.⁸ Özşenel'in çalışması daha sonra *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybânî Örneği* adıyla yayınlanmıştır.⁹ Mansur Koçinkağ'ın *Erken Dönem İslam Hukuk Düşüncesinde Re'y ve Hadis* adlı çalışması,¹⁰ ehl-i rey ve ehl-i hadis ayrımı

² Şâfiî rey yaklaşımını temsil eden Ebû Hanîfe ve ashâbını, *İhtilâfu'l-İrâkiyyeyn, İhtilâfu 'Ali ve 'Abdullah b. Mes'ûd, İbtâlu'l-istihsân ve er-Red 'alâ Muhammed b. el-Hasen* isimli eserlerinde tenkit etmiştir. Bazı örnekler için bk. Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rifat Fevzî Abdulmuttalib (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2011), 8/217-390, 391-512; 9/57-84, 85-169.

³ Meselâ bk. Ahmed Hasan, "Sünnet: İlk Muhtevası ve Gelişimi", *Oryantalist Yaklaşım İtirazlar*, çev. Mehmet Emin Özaşar (Ankara: Otto, 2015), 125.

⁴ Meselâ bk. Şâfiî, *Ümm*, 3/602; 6/351.

⁵ İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012).

⁶ Mehmet Emin Özaşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek: Fikihî Hadîsler Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Otto, 2015).

⁷ İshak Emin Aktepe, *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010).

⁸ Sami Şahin, *Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin Hadis Kültüründeki Yeri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999).

⁹ Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybânî Örneği* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015).

¹⁰ Mansur Koçinkağ, *Erken Dönem İslam Hukuk Düşüncesinde Re'y ve Hadis* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018); Bunlar dışında Hanefî mezhebinin hadis anlayışını ve hadis tenkidini ele alan başka çalışmalar da bulunmaktadır. bk. Metin Yiğit, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013); Mutlu Gül, *Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018).

hususunda yeni bir tasnif önerisinde bulunan bir eserdir.

Yukarıda zikredildiği üzere Hanefîlerin hadis anlayışı ve hadis tenkidi hakkında birçok çalışma yapılmış olsa da bazı hususlara yeteri kadar değinilmediği ve bazı konuların ele alınmadığı görülmektedir. Meselâ Ünal'ın çalışmasında genel olarak Ebû Hanîfe'nin hadis anlayışı incelenmiş, Özafşar ve Aktepe'nin çalışmaları ise ilk dönem imamlarının sünnet anlayışlarını konu edinmişlerdir. Şahin'in çalışması ise birçok hadis usulü konusunu ihtivâ etmemektedir. Kezâ Şeybânî'nin hadisçiliği müstakil olarak Özşenel'in çalışmasına da konu olmuş olsa da Özşenel'in çalışması, Şeybânî'nin birçok eserinden hareketle onun bazı hadis usulü meseleleri hakkındaki görüşlerini yansıtmaktadır. Ayrıca eserin büyük bir bölümü hadis-rey ilişkisine, geri kalan kısmı Şeybânî'nin hadisçiliğine tahsis edilmiştir. Şeybânî'nin birçok eseri dikkate alınarak yapılan bu çalışmada ekseriyetle sünnet bahisleri ve tercih esasları yer almaktadır. Dolayısıyla bu çalışma Şeybânî'nin bir eserini incelemekten ziyade onun birçok kitabından görüşlerini tespiti yöneliktir. Koçinkağ ise çalışmasında Şeybânî'nin *el-Aşl'*ının diğer eserlerle mukayesesini “nevâkızu'l-vudû” bahsi üzerinden yapmış, buradan hareketle Şeybânî'nin merfû rivâyete daha az yer verdiği, *el-Aşl'*da isnâdli naklin az olduğu ve rivâyet merkezli *Muvaţta ile rey merkezli Ümm* gibi eserlerin bölüm ve bâb tertiplerinin daha mükemmel olduğunu ileri sürmüştür.

Sonuç itibariyle Mâlik ve ashâbına karşı İrâklıları savunmak amacıyla telif edilen *el-Hucce* çerçevesinde Şeybânî'nin hadisçiliğinin tespit ve tetkik edilmesi bu literatüre katkıda bulunacaktır. Şeybânî'nin *el-Hucce*'de birçok hadis meselesi hakkındaki görüşlerinin tespit edilmesi Ebû Hanîfe ve ashâbının görüşlerine dair önemli ipuçları sunacaktır. Bu makalede bir rey âlimi olarak Şeybânî'nin hadisçiliği, onun hadis ağırlıklı fıkıh eseri olan *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne* üzerinden tespit edilmeye çalışılacaktır. *el-Hucce* özelinde Şeybânî'nin hadisçiliğinin incelenmesinin temel nedeni, Mâlik ve ashâbına karşı telif edilmiş ve ehl-i hadis temsilcisi olarak görünen Mâlik'e yönelik birtakım eleştirilerin bulunmasıdır. Bu bağlamda Şeybânî'nin *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne* adlı eseri, ehl-i rey ile ehl-i amel (Mâlik ve çevresi) arasındaki tartışmaların sebeplerinin ve hadise yaklaşımlarının tespit edilebileceği en eski kaynak olması açısından önemlidir. Zira bu eser, ihtilâf literatürünün ilk örneklerinden biri sayılmaktadır. Makalede, Şeybânî'nin *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne*'de kullandığı hadis kavramlarına, hadis ve sünnete yaklaşımına değinilecek ve Şeybânî'nin Mâlik'e yönelttiği başlıca tenkitler ve bunların gerekçelerine temas edilecek, son olarak da Şeybânî'nin ihtilâfu'l-hadîste takip ettiği yöntem ele alınarak hadisçiliği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmada, Şeybânî'nin hadisçiliğinin, tabakât ve târîh kitaplarının naklettiklerinden ziyade kendi eserlerinden hareketle tespit edilmesi hedeflenmektedir.

1. Şeybânî'nin Medîne'deki Öğrenciliği ve Eserleri

Şeybânî, hocası Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) vefatını müteakip Ebû Yûsuf'tan eğitimini tamamlamış ve hicrî 158'li yıllarda Mâlik'in yazdığı *Muvaţta*'ın şöhretinin dört bir yana yayılması üzerine eseri sahibinden dinlemek amacıyla Medîne'ye rihlede

bulunmuştur.¹¹ 26 yaşında Mâlik'ten hadis dinlemek amacıyla Medîne'ye giden Şeybânî, Mâlik dışında, Hicâz bölgesindeki diğer ulemanın ders halkalarına da iştirak etmiştir.¹² Şeybânî'nin Hicâz bölgesinde kendinden ilim aldığı bir diğer âlim Süfyân b. Uyeyne'dir (ö.198/814).¹³ Medîne'de ikameti sürecinde Şeybânî, zamanla Mâlik'in dikkatini çekmiş ve takdirini kazanmıştır.¹⁴ Mâlik'ten 3 yıl boyunca ders alma imkanı bulan Şeybânî hocasından yaklaşık 700 hadis dinlemiş ve kaydetmiştir.¹⁵ Medîne'de bulunduğu süreçte Mâlik ve çevresiyle çeşitli tartışmalara girmiş, ilmî münazarlarda da bulunmuştur.¹⁶

Şeybânî'nin Medîne seyahati iki muhalled eserle taçlanmıştır. Bunlardan biri hocasından semâ ettiği *Muvaṭṭa'*'ın birtakım eklemelerle rivâyeti,¹⁷ diğeri ise Mâlik ve çevresini tenkit ettiği *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne* adlı eseridir.¹⁸ Bu bağlamda Hanefî ulemasına göre Şeybânî'nin *Muvaṭṭa' rivâyeti*, 20 civarındaki *Muvaṭṭa' rivâyeti*¹⁹ arasında şöhret ve güven açısından ilk sıralarda gelmektedir. Nitekim o, *Muvaṭṭa'*'da yer alan hadislerden 700 kadarını bizzat Mâlik'ten dinlemiştir.²⁰ Kitapta yer alan merfû,

-
- ¹¹ Muhammed Zâhid Kevserî, *Hüsnü't-tekâzî fi sîreti'l-İmâm Ebî Yûsuf el-Kâzî ve Büllûğu'l-emânî fi sîreti'l-İmâm Muḥammed b. el-Ḥasan eṣ-Şeybânî* (Ammân: Dâru'l-Feth, 2016), 44; Habîb Rezzâk, *İşârâtu ve ta'qîbâtu Muḥammed b. el-Ḥasan eṣ-Şeybânî: fi rivâyeti'l-Muvaṭṭa' ve eṣeruha'l-fikhi' ve'l-uşûli* (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2009), 158; Ayrıca bk. Özşenel, *Hadis-Rey*, 171. Koçinkağ isve *Muvaṭṭa'*'ın telif tarihi olarak hicrî 158 senesinin sonu ile 159 yılını göstermektedir. bk. Koçinkağ, *Re'y ve Hadis*, 217-218.
- ¹² Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Menâkıbü'l-İmâm Ebî Ḥanîfe ve şâhibeyhi Ebî Yûsuf ve Muḥammed b. el-Ḥasan* (Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1987), 84-85; Ali Muhammed el-Umerî, *el-Ḥilâf beyne Ebî Ḥanîfe ve aṣḥâbihi ve mevkifü'l-eimmeti'l-âḥarîn min hâza'l-ḥilâf* (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 2006), 103.
- ¹³ İzzuddîn Hüseyin eṣ-Şeyh, *el-İmâm Muḥammed b. el-Ḥasan eṣ-Şeybânî: Muḥaddişen ve fakihen* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 42.
- ¹⁴ Kevserî, *Büllûğu'l-emânî*, 47-48; eṣ-Şeyh, *Şeybânî: Muḥaddişen ve fakihen*, 40.
- ¹⁵ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebî Hâtim, *Âdâbu's-Şâfi'i ve menâkıbuhu* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 131; Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Ḥilyetü'l-evliyâ ve ṭabaqâtü'l-aşfiyâ* (Mısır: Dâru's-Saâde, 1974), 9/74.
- ¹⁶ Muhammed Dusûkî, *el-İmâm Muḥammed b. el-Ḥasan eṣ-Şeybânî ve eṣeruhu fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Devha-Katar: Dâru's-Sekâfe, 1987), 172; Ali Ahmed en-Nedvî, *el-İmâm Muḥammed b. el-Ḥasan eṣ-Şeybânî nâbiğatu'l-fikhi'l-İslâmî* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1994), 144; Özkan, Halit, *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 259-260.
- ¹⁷ Zehabî, *Menâkıb*, 84-85; Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muziyye fi ṭabaqâti'l-Ḥanefiyye* (Cize: Hecer li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1993), 3/123.
- ¹⁸ Dusûkî, *el-İmâm Muḥammed b. el-Ḥasan*, 82.
- ¹⁹ Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhâyy b. Muhammed, *et-Ta'liku'l-mümecced 'alâ Muvaṭṭa'i Muḥammed* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1991), 1/80-81; Ebubekir Sifil, *Muvatta Nüşhaları Muhteva Analizi* (İstanbul: Rihle Kitap, 2017), 74-92.
- ²⁰ Ebû'l-Adl Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1992), 237.

mevkûf ve maktû rivâyetlerin sayısı 1180 olup,²¹ Şeybânî bu rivâyetlerden 178'ini Mâlik hâricindeki hocalardan nakletmiş ve *Muvaṭṭa'a*'a ilave etmiştir.

Diğer taraftan Şeybânî *el-Ḥucce* adlı eseriyle Mâlik ve çevresinin haber-i vâhidlere karşı tutumlarını ele almış, amel anlayışlarını tenkit süzgecinden geçirmiş ve kendilerini *aşâbu'l-âşâr* olarak gören Medînelilerin gerçekte öyle olmadıklarını kanıtlamaya çalışmıştır.²² İleride ele alınacağı üzere o, Medînelilerin yaklaşımlarını tenkit ederken insaf çizgisinden kaymamış, eleştirilerinde hakkaniyetli davranmıştır. Nitekim bazı konularda Ebû Hanîfe'nin görüşünü terk edip, Mâlik'in kavlini tercih ettiği de olmuştur.

2. Kullandığı Hadis Kavramları

Şeybânî'nin *el-Ḥucce*'de kullandığı hadis kavramlarının dört kategoride incelenmesi mümkündür:

1. İçerisinde sünnet, haber ve eşer kavramlarının yer aldığı ifade kalıpları.
2. Hadisin sahihliği ve zayıflığı ifade etmek için kullanılan kavramlar.
3. Rivâyet lafızları.
4. Tercih lafızları.

2.1. İçerisinde Sünnet, Haber ve Eşer Kavramlarının Yer Aldığı İfade Kalıpları

İbn Hacer (ö. 852/1449) hadis ve haber kavramlarının mürâdif olduğunu kaydetmiştir.²³ Birbiri yerine kullanılan mezkûr terimlerin *el-Ḥucce*'deki kullanımları incelendiğinde onun sünnet, haber ve eşer kavramlarını bazı ifadelerle birlikte etkin bir şekilde kullandığı dikkat çekmektedir. Bu ifadelerin başında ise *el-âşâru'l-ma'rûfe* gelmektedir. Nitekim o, Mâlik ve çevresini tenkit ederken genellikle onların kendilerini *aşâbu'l-âşâr* olarak görmelerinden hareketle iddiaları üzerinden onları tenkit etmeye çalışmış ve mezkûr ifadeyi birçok yerde kullanmıştır.²⁴ Nitekim Şeybânî, Ebû Hanîfe'nin ziyaret tavâfını yapmayan bir kimseye Harem'de avlanması durumunda ceza gerektiği, Harem dışında avlanması halinde ise bir ceza gerekeceği görüşünde olduğunu, Medînelilerin ise her iki durumda da ceza gerektiği görüşünde olduklarını belirtmiş ma'rûf âşârın kendilerini desteklediğini ifade etmiştir.²⁵ Bir başka örnek

²¹ eş-Şeyh, Şeybânî: *Muhaddîsen ve fakîhen*, 57.

²² Özkan, *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi*, 272; Melchert ise Şeybânî'nin bu tenkitlerini, bölgesel fıkıh ekollerinden ferdi hukuk mezheplerine geçiş çerçevesinde incelemiştir. bk. Christopher Melchert, "Kitâb al-Ḥujjah 'Alâ Ahl al-Madinah and the Transition from Regional Schools to Personal", *Studia Islamica* 117 (2022), 70-77.

²³ İbn Hacer, *Şerhu'n-Nuḥbe: Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker fi muştalaḥi ehli'l-eşer*, thk. Nurüddîn İtr (Beirut: Matbaatu's-Sabâh, 2000), 41.

²⁴ Meselâ bk. Şeybânî, *Kitâbu'l-ḥucce 'alâ Ehli'l-Medîne* (Beirut: Âlemu'l-Kutub, 2006), 1/32-33, 57, 101, 226; Ayrıca bk. Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 285; Aktepe, *Sünnet*, 161; Gül, *Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi*, 88.

²⁵ Şeybânî, *Ḥucce*, 1/568-571.

olarak o, ölünün gasli hakkında muayyen bir uygulama bulunmadığını dile getiren ehl-i Medîne'ye şu şekilde cevap vermiştir:

Sübhânellahi'l-azîm! Ehl-i Medîne nasıl olur da ölünün gasledilmesini bilmeyip bu görüşü söylemişler! Bu husustaki (ma'rûf) âşâr çok olup açıktır. Meyyitin gasledilmesi fukahânın nezdinde vazıhtır. Bu hususta uygulama (el-emru), Medîne ehlinin zikrettiği gibi mücmel olarak (cümleten) zikredilmekten daha meşhûrdur.²⁶

Bu çerçevede Şeybânî'nin kullandığı bir diğer ifade müstefiz ma'rûf hadîs'tir. O, bu ifadeyle fukahâ arasında şöhret bulan rivâyetleri ifade etmiştir. Meselâ sabah namazının fazilet vakti hakkında Ebû Hanîfe'nin isfârî (havanın aydınlanmasına bırakılması) tercih ettiğini belirtmiş, birtakım rivâyetleri delil getiren Medînelilere karşı Hz. Peygamber'den gelen "Sabah namazını isfâr edin. Çünkü bunun ecri daha büyüktür" hadisini nakletmiş ve mezkûr rivâyeti müstefiz ma'rûf olarak nitelemiştir.²⁷

Şeybânî'nin bu bağlamda başvurduğu bir diğer ifade ma'rûf hadîs'tir.²⁸ Ma'rûf, muhaddisler tarafından hadisin senedine dönük olarak kullanılırken,²⁹ fukahâ tarafından genellikle hadisin metnine dönük olarak kullanılmıştır. Şeybânî'den önce Ebû Yûsuf tarafından da etkin bir şekilde kullanılmıştır. Meselâ Ebû Yûsuf, *er-Red 'alâ Siyeri'l-Evzâ'î* adlı eserinde şöyle demektedir:

Rivâyet artmaktadır. Bunlardan ma'rûf olmayanlar, ehl-i fikhın bilmedikleri ve Kur'ân ve sünnete muvafık olmayanlar ortaya çıkmaktadır. Şâz hadisten sakın. İnsanların ve fukahânın bildiği, Kur'ân ve sünnete muvafık hadislerle amel et. Başka şeyleri onlara kıyâs et. Kur'ân'a aykırı hiçbir şey Hz. Peygamber'den rivâyet edilmiş olsa da Allah Resûlü'ne ait değildir.³⁰

Bir başka yerde ise Ebû Yûsuf, tek tarikle gelen hadisin şâz olduğunu kaydetmiştir.³¹ Tüm bunlar fukahâyâ göre şâz ve ma'rûf kavramlarının hadisin hem metniyle hem de senediyle alakalı olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat hadisin metniyle irtibatı daha çok ön plandadır.³²

Şeybânî, Hz. Peygamber'den gelen ma'rûf bir hadisin reddedilemeyeceğini ve

²⁶ Şeybânî, *Hucce*, 1/226.

²⁷ Şeybânî, *Hucce*, 1/20.

²⁸ Meselâ bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/39-40, 248-49, 275, 499-500, 513-14, 682-83, 2/398.

²⁹ Meselâ bk. Şâfiî, *Ümm*, 5/167-168; İbnu's-Salâh, şâz ve münker kavramlarının senedle alakalı olduğunu kaydetmiştir. bk. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, thk. Nûreddîn İtr (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2012), 76-82; Ayrıca bk. Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 186-187.

³⁰ Ebû Yûsuf, *Red*, 31.

³¹ Ebû Yûsuf, *Red*, 41, 105-6.

³² Mehmet Özşenel, *Ebû Yûsufun Hadis Anlayışı* (İstanbul: Klasik Yayınları), 2011, 85-88.

hakkında herhangi bir şüphe duyulamayacağını kaydetmiştir.³³ Meselâ Şeybânî birçok meselede başta Mâlik olmak üzere Medîne ulemâsını *ma'rûf hadîş* kavramıyla tenkit etmiş, onların ilgili konularda *ma'rûf hadîş*le amel etmediklerini ileri sürmüştür.³⁴

Öte yandan o, fukahâ tarafından bilinen hadislere dikkat çekmek için *ma'rûf fi eydi'l-fukahâ* (معروف في أيدي الفقهاء) ifadesini de sıklıkla kullanmıştır.³⁵ Bunların dışında o, *ma'rûf meşhûr hadîş* (الحديث المعروف المشهور),³⁶ *es-sünne ve'l-âşâru'l-ma'rûfe* (السنة والآثار المعروفة),³⁷ *es-sünnetü'l-ma'rûfe* (السنة المعروفة),³⁸ *câeti's-sünne* (جاءت السنة),³⁹ *mezati's-sünne* (مضت السنة)⁴⁰ ve *şebt* (الثبت)⁴¹ kavramlarını da kullanmıştır. Bu bağlamda o, hadis ve sünnet kavramlarını daha çok Hz. Peygamber için istimal ederken, bazen sahabe için de kullanmıştır.⁴² Eşer kavramını ise geniş manasıyla merfû, mevkûf ve maktûları ifade etmek amacıyla kullanmıştır.⁴³

Şeybânî, abdestli bir kimsenin hanımını öpmesi durumunda o kimsenin abdestinin bozulduğunu ve yeniden abdest alması gerektiği görüşünde olan ehl-i Medîne'nin bu iddiasını doğru bulmamış ve onların görüşlerini çürütmeye çalışmıştır. Şeybânî bu hususta fazlaca âşârın bulunduğunu ve bu rivâyetlerin *ma'rûf* olduğunu belirttikten sonra İbn Mes'ûd ve Ali b. Ebî Tâlib'in görüşlerine yer vermiş ardından Âişe kanalıyla gelen *meşhûr mar'ûf hadîş*e yer vermiştir. Şeybânî, Âişe'nin bu hususta "Allah Resûlü abdest alır, bazı hanımlarını öper sonra namaza geçerdi. Abdest almazdı" şeklindeki ifadesini naklettikten sonra "Âişe, bunu herkesten daha iyi bilir. Biz Âişe'nin bu ifadesinden ancak kendini kasdettiği kanaatindeyiz" demiş ve bir sonraki rivâyette Hz. Peygamber'in bu hanımının Âişe olduğunu göstermiştir.⁴⁴

Şeybânî, sünnet ve âşâr reyle çelişmesi durumunda sünnet ve âşârla amel edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve böyle bir durumda kıyâs ve nazara gidilemeyeceği

³³ Şeybânî, *Hucce*, 2/260-61.

³⁴ Meselâ bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/39-40, 145, 248-249, 275, 493-495, 499-500; Bu hususta ayrıca bk. Özkan, *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel*, 233; Koçinkağ, *Re'y ve Hadis*, 52-53.

³⁵ Şeybânî, *Hucce*, 1/145.

³⁶ Meselâ bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/126, 691, 2/491-92, 500, 513-15; Ayrıca bk. Özşenel, *Hadis-rey*, 202-203.

³⁷ Meselâ bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/152-53, 155-56, 206, 208.

³⁸ Meselâ bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/568-71, 2/477; Bu hususta ayrıca bk. Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 95.

³⁹ Meselâ bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/243-44, 488-90, 910-12.

⁴⁰ Meselâ bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/226, 2/418; Ayrıca bk. Aydın Taş, *Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî'nin Hukuk Anlayışı (Usul Anlayışı)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 91-92.

⁴¹ Şeybânî, *Hucce*, 1/493-95.

⁴² Sünnet kavramının Hz. Peygamber için kullanımı hususunda bk. Şeybânî, *el-Aşl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 5/46, 439; Hadis ıstılahının sahabe için istimali hakkında bk. Şeybânî, *el-Aşl*, 8/470; Bu hususta ayrıca bk. Aktepe, *Sünnet*, 154.

⁴³ Meselâ bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/20, 77, 231, 242.

⁴⁴ Şeybânî, *Hucce*, 1/57; Bu bağlamda başka örnekler için bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/152-153, 520-521, 556, 2/513-515.

prensibini vurgulamıştır.⁴⁵ Bu ilkedен hareketle o, birçok yerde Medînelileri, kişisel reye başvurmaları sebebiyle eleştirmiştir.⁴⁶ Meselâ Şeybânî, bir değerlendirmesinde onlara şu tenkiti yöneltmiştir:

Bununla birlikte size başka birçok eleştiri de gelmektedir. Bu hususta âşâr, reye ihtiyaç duymayacak kadar fazladır. Sizin bu hususta ne Allah Resûlü'nden (s.a.v.) ne de ashâbının birinden bir eşer rivâyet ettiğinizi bilmiyorum.⁴⁷

Şeybânî'nin fikhî hüküm üretme sürecinde sünnet ve hadisi ilk sıralarda kullandığı muhalifleri tarafından kabul edilmiş ve dile getirilmiştir. Meselâ Şâfiî, Şeybânî'nin, dinî bilgi üretme sürecinde Kitâb, sünnet, icmâ veya bunlardan birine kıyâs yoluna gittiğini belirtmiş,⁴⁸ Şeybânî'ye göre bu asıllar arasında en bağlayıcı olanının ve terk edilmemesi gerekenin Yüce Allah'ın Kitâb'ı ve Peygamberinin sünneti olduğunu kaydetmiştir.⁴⁹

Özetle Şeybânî, sünnet kavramını genellikle Hz. Peygamber için kullanmış, bazen de sahabî görüşlerini de bu kapsamda değerlendirmiştir. Buna mukabil hadis ve eşer kavramlarını Hz. Peygamber ve diğerlerinden gelen rivâyetler için kullandığı görülmektedir.⁵⁰ O, ma'rûf, müstefiz bir hadisin terk edilemeyeceğini belirtmiş ve bu kurala uymadığını belirttiği Mâlik ve çevresini tenkit etmiştir. Bu açıdan Şeybânî, kendilerini *ehlü'l-âşâr* olarak gören Medînelilere karşı adeta bir sünnet ve hadis müdafasında bulunmuştur. Şeybânî bu yöntemle, aslında hadisleri terk eden kimselerin İrâklılar olmadığını, Medînelilerin kendi rivâyet ettikleri hadislerle dahi zaman zaman amel etmediklerini ve bu açıdan tutarsız davrandıklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Şeybânî'nin sünnet, hadis ve eşer kavramlarına yüklediği anlamın, hadis ulemasının bu husustaki yaklaşımıyla örtüştüğü görülmektedir.

2.2. Hadisin Sahihliği ve Zayıflığını İfade Etmek için Kullanılan Kavramlar

Şeybânî, *el-Hucce*'de zaman zaman rivâyetlerin sıhhatini ortaya koymak amacıyla birtakım ifadeler kullanmış ve nitelemelerde bulunmuştur. Şu kayıtlı ki o, her rivâyet veya şahsı değerlendirmekten ziyade, ihtilafli konularda tercihte bulunma mecburiyetinde kaldığı durumlarda buna başvurmuştur. Bu bağlamda Şeybânî'nin yukarıda hadisin sıhhatine dönük geçen *müstefiz* (مستفيض), *ma'rûf* (معروف), *sebt* (ثبت) kavramları dışında *şâbit* (ثابت), kavramına da başvurduğu görülmektedir.⁵¹ Buna mukabil

⁴⁵ Şeybânî, *Hucce*, 1/206.

⁴⁶ Meselâ bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/631-634, 682-683, 2/5-7.

⁴⁷ Şeybânî, *Hucce*, 2/238.

⁴⁸ Şâfiî, *Ümm*, 2/143.

⁴⁹ Şâfiî, *Ümm*, 2/579.

⁵⁰ Şahin, *Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin Hadis Kültüründeki Yeri*, 126.

⁵¹ Şeybânî, *Hucce*, 1/95, 180.

hadisin zayıflığını göstermek için ise *bâtilun* (باطل) kavramına yer vermiştir.⁵² Öte yandan râvîlerin güvenilirliğini göstermek için genellikle *şika* (نقطة)⁵³ ve *gayru müttehem fi'l-ḥadîs* (غير متهم في الحديث) kavramlarını kullanmış,⁵⁴ rivâyetin zayıflığını göstermek için ise *za'f* (ضعف),⁵⁵ ve *el-metrûk ellezî lâ yu'beu bih* (المتروك الذي لا يعاب به)⁵⁶ şeklindeki nitelemelere başvurmuştur. Şeybânî mezkûr kavramları yukarıdakiler kadar sıklıkla zikretme de zaman zaman kullanmıştır. Bunlar arasında en çok kullandığı ise *şika* kavramıdır.

Şeybânî, genel itibarıyla kadınların rivâyette zayıf olduğunu belirtmiştir. Meselâ mess-i zeker bahsinde Ebû Hanîfe'nin konu hakkındaki görüşüne yer verdikten sonra ehl-i Medîne'nin erkeklik uzvuna dokunmanın abdesti bozduğu görüşünde olduğunu ve onların bu hususta elin içiyle dışı arasında da fark gördüklerini kaydetmiştir. Onlara göre erkeklik uzvuna dokunan kimse şayet elinin içini kullandıysa abdesti bozulur, ama elinin dış tarafıyla temas ettiyse abdesti bozulmaz. Şeybânî böyle bir ayırma gitmeyi tutarsızlık olarak görmüş ve bu hususta Hz. Peygamber'den gelen "o senin vücudunun bir parçası değil midir?" hadisine yer vermiştir.⁵⁷ Şeybânî daha sonra Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Ammâr b. Yâsir, Huzeyfe b. el-Yemân, İmrân b. el-Husayn'ın mess-i zekerdan dolayı abdesti gerekli görmediklerini belirtmiştir.⁵⁸ Şeybânî mesele hakkında merfû ve Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Ammâr b. Yâsir, Huzeyfe b. el-Yemân, ve İmrân b. el-Husayn gibi sahabîlerden mevkûf birçok delili naklettikten sonra ehl-i Medîne'nin hüccet getirdiği Büsre hadisine değinmiş,⁵⁹ kendi delillerinde birçok erkek sahabînin yer aldığını, onların ise sadece Büsre adlı kadının hadisine dayandıklarını söylemiş ve zımnen bu meselenin erkeklerle ilgili bir konu olmasından hareketle karşı tarafın delil getirdiği Büsre hadisiyle amel etmemiştir. Ardından Şeybânî kadınların, erkeklerin aynı konudaki rivâyetleriyle teâruz ettiğinde kadınların naklettiği rivâyetin zayıf olmaya daha yakın olduğunu (*ve'n-nisâu ile'd-ḍa'fi mâ hünne fi'r-rivâyeti*) kaydetmiştir. Bu iddiasına bir başka dayanak olarak Hz. Ömer'in Fâtıma bt. Kays'ın haberini dikkate almamasını getirmiştir.⁶⁰

Diğer taraftan Şeybânî râvînin fakîh olmasını, râvîler arasında tercihte etkin bir şekilde kullanmıştır. Meselâ İbn Abbâs'ın fikhî ve ilmi hakkında şüphe duyulamayan bir kimse olduğunu kaydetmiştir.⁶¹

⁵² Şeybânî, *Hucce*, 1/513-515, 735.

⁵³ Şeybânî, *Hucce*, 1/119, 152-153, 242, 493-495, 749-750; 2/336-337.

⁵⁴ Şeybânî, *Hucce*, 1/461.

⁵⁵ Şeybânî, *Hucce*, 1/56-57.

⁵⁶ Şeybânî, *Hucce*, 2/116.

⁵⁷ Şeybânî, *Hucce*, 1/53.

⁵⁸ Şeybânî, *Hucce*, 1/53-54.

⁵⁹ Şeybânî, *Hucce*, 1/56-57.

⁶⁰ Fâtıma bnt. Kays'ın Hz. Peygamber'den nakletmiş olduğu hadise göre Hz. Peygamber, bâin talâkla boşanan kimse için nafaka ve süknâ hakkı vermemiştir. bk. Şeybânî, *Hucce*, 2006, 1/56-57; Ayrıca bk. Özşenel, *Hadis-Rey*, 206-207, Yiğit, *Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, 185.

⁶¹ Şeybânî, *Hucce*, 1/469.

2.3. Rivâyet Lafızları

Şeybânî *el-Hucce*'de rivâyetleri naklederken genellikle şu rivâyet lafızlarına başvurmuştur: *Ahberanâ*,⁶² *ahberanî*,⁶³ *beleşanâ*,⁶⁴ *kâle*,⁶⁵ *ravâ*,⁶⁶ *yurvâ*,⁶⁷ *ruviye*,⁶⁸ *yervî*,⁶⁹ *esma'ü*,⁷⁰ *semi'nâ*,⁷¹ *habbera*,⁷² *haddese*,⁷³ *zekera*,⁷⁴ *zukira*,⁷⁵ *ye'suruhu*,⁷⁶ *câe an*,⁷⁷ *fimâ yurvâ*.⁷⁸ Şeybânî'nin bu ifadeler arasında en çok kullandıkları ise ilk sırada ihbâr sîgası olan *ahberanâ*dır. Onun dışında *beleşanâ* olmak üzere *ravâ*, *ruviye* ve *kâle*'yi de sıklıkla kullanmıştır. Şeybânî bu ifadelerden *ahberanâ-ahberanî* sîgalarını genel olarak kırâate tahsis ederken, *haddesenâ-haddesenî* sîgalarını ise semâ yöntemiyle alınan hadisler için kullanmıştır.⁷⁹ Şeybânî çoğu zaman hadisleri belâğ sîgasıyla verip akabinde isnâdını nakletmiştir.⁸⁰

Öte yandan Şeybânî, hadisin merfû olduğunu göstermek amacıyla *yerfe'uhu ile'n-Nebî* ifadesinde görüldüğü üzere *ref'* kavramını kullanmış,⁸¹ bazen lafzen veya manen birbirine benzeyen hadislerin tamamını nakletmemiş, bunun yerine *mişle zâlike*,⁸²

⁶² Şeybânî, *Hucce*, 1/20, 21, 22.

⁶³ Şeybânî, *Hucce*, 2/42, 469.

⁶⁴ Şeybânî, *Hucce*, 1/19, 82, 101; Gül, *Hanefti Usûlünde Hadis Tenkidi*, 115.

⁶⁵ Şeybânî, *Hucce*, 1/454, 574, 614.

⁶⁶ Şeybânî, *Hucce*, 1/58, 96, 152.

⁶⁷ Şeybânî, *Hucce*, 1/98.

⁶⁸ Şeybânî, *Hucce*, 1/317, 448, 485.

⁶⁹ Şeybânî, *Hucce*, 1/179, 2/127.

⁷⁰ Şeybânî, *Hucce*, 2/324.

⁷¹ Şeybânî, *Hucce*, 1/168.

⁷² Şeybânî, *Hucce*, 1/38.

⁷³ Şeybânî, *Hucce*, 1/179.

⁷⁴ Şeybânî, *Hucce*, 1/189, 291, 446.

⁷⁵ Şeybânî, *Hucce*, 1/289, 491.

⁷⁶ Şeybânî, *Hucce*, 1/119.

⁷⁷ Şeybânî, *Hucce*, 1/318, 583, 2/64.

⁷⁸ Şeybânî, *Hucce*, 1/205.

⁷⁹ Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd el-Fârisî er-Râmehurmużî, *el-Muhaddişu'l-fâşıl beyne'r-râvî ve'l-vâfî*, thk. Muhammed Acâc el-Hatîb (Beirut: y.y., 1404/1983), 519, 520; Yücel, *Hadis İstihlâhlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicrî İlk Üç Asır*, 90, 93. *Ahberanî* sîgasına dair bazı örnekler için bk. Şeybânî, *el-Âşâr*, thk. Hâlid el-Avvâd (Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2011), 1/43, 44, 47. *Haddesenî* sîgasına dair bazı misaller için bk. Şeybânî, *el-Âşâr*, 1/56, 68.

⁸⁰ bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/119, 189, 194.

⁸¹ Şeybânî, *Hucce*, 1/184-185.

⁸² Şeybânî, *Hucce*, 1/64, 260, 272.

mişle hâzâ,⁸³ mişlehu,⁸⁴ nahvu zâlîke⁸⁵ ve bi ‘aynihi gibi ifadelerle hadise işaret etmiştir.⁸⁶

2.4. Tercih Lafızları

Şeybânî'nin *el-Hucce*'de hadisler veya şahıslar arasında tercihte bulunurken başvurduğu bazı lafızlar son derece önemlidir. Bu lafızların başında *evşak*,⁸⁷ *eşbet*,⁸⁸ *a'lem*,⁸⁹ *efkah*⁹⁰ *a'ref*⁹¹ ve *eşher bi şuhbeti Resûlillah*⁹² gelmektedir.⁹³ Örnek vermek gerekirse o, Abdullah b. Mes'ûd ve Hz. Ali'nin görüşlerini Ebû Hureyre'nin görüşüne tercih etmiştir.⁹⁴ Nitekim o bu hususta şöyle demiştir: “Ayrıca Ebû Hureyre'den gelen eşer bize göre Ali b. Ebî Tâlib'den gelene denk değildir. Çünkü bize göre Ali'nin (r. a.) kavli Ebû Hureyre'nin (r. a.) rivâyetinden daha sahihtir (*eşbet*)”.⁹⁵ Şeybânî'nin bu tercihinin sadece ilgili konularda olmadığı görülmektedir. Elbette Şeybânî'nin eserlerinde Ebû Hureyre'den birçok rivâyet bulunmakla birlikte, Ebû Hureyre ile Abdullah b. Mes'ûd veya Ali b. Ebî Tâlib'in rivâyetleri arasında bir teâruz bulunması halinde İbn Mes'ûd ve Hz. Ali'nin rivâyetini tercih etmiştir. Dolayısıyla Şeybânî'nin bunu bir prensip olarak kabul edip uyguladığı söylenebilir.

Diğer taraftan Şeybânî, Urve b. Zübeyr'in Zührî'den daha fakîh olduğunu ve sünneti daha iyi bildiğini belirtmiştir.⁹⁶ Yine o, Muğîre b. Şu'be'nin Hz. Peygamber'in hadislerini Abdullah b. Buhayne'den daha iyi bildiğini, Hz. Peygamber'in meclisinde daha çok bulunduğunu, Hz. Ömer tarafından diğer İslâm beldelerine (emşâr) vâli tayin edildiğini ifade ederek Muğîre'yi Abdullah b. Buhayne'ye tercih etmiştir.⁹⁷

3. Merfû Rivâyete Atfettiği Değer

el-Hucce'de toplam 990 hadisin bulunduğu ve bunlardan 228'inin merfû, 448'inin mevkûf ve 314 tanesinin de maktu olduğu tespit edilmiştir.⁹⁸ O, konuları ele alırken genellikle merfû, mevkûf ve maktu sıralamasını göz önünde bulundurmıştır.

⁸³ Şeybânî, *Hucce*, 1/325.

⁸⁴ Şeybânî, *Hucce*, 1/594, 2/43, 227.

⁸⁵ Şeybânî, *Hucce*, 1/101.

⁸⁶ Şeybânî, *Hucce*, 2/301, 330.

⁸⁷ Şeybânî, *Hucce*, 1/88, 95, 127, 160, 493, 750.

⁸⁸ Şeybânî, *Hucce*, 1/752.

⁸⁹ Şeybânî, *Hucce*, 1/88, 734, 749, 750.

⁹⁰ Şeybânî, *Hucce*, 1/88.

⁹¹ Şeybânî, *Hucce*, 1/712.

⁹² Şeybânî, *Hucce*, 1/152-153.

⁹³ Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 286; Özşenel, *Hadis-Rey*, 204-205, 211.

⁹⁴ Şeybânî, *Hucce*, 1/196-197, 749-750; Ayrıca bk. Gül, *Hanefti Usûlünde Hadis Tenkidi*, 71.

⁹⁵ Şeybânî, *Hucce*, 1/751-752.

⁹⁶ Şeybânî, *Hucce*, 1/41.

⁹⁷ Şeybânî, *Hucce*, 1/152-153.

⁹⁸ Ahmet Temel, *İmâm Muhammed'in el-Hucce Adlı Eseri Ekseninde Şer'î Deliller* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 21.

Mevkûf rivâyetler sayıca fazla olsa da eserde karşı tarafa yöneltilen eleştiriler daha çok merfû rivâyetler üzerinden yapılmıştır. Şeybânî'nin merfû rivâyetlere ayrı bir önem verdiği ve merfû rivâyetlerin nakledilip terk edilmesini tutarsızlıkla nitelediği görülmektedir. Nitekim o, sünnet ve âşârın olması durumunda nazar ve kıyâsa gerek kalmadığını belirtmiş,⁹⁹ Hz. Peygamber'den sâbit olan bir hadisin hiç kimse tarafından reddedilemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁰⁰ Meselâ bu bağlamda şöyle demiştir: “Bu hususta Allah Resûlü'nden (s.a.v.) reddedilemeyen, görmezlikten gelinemeyen ve hakkında şüphe edilmeyen ma'rûf bir hadis gelmiştir”.¹⁰¹ Görüldüğü üzere Şeybânî ma'rûf hadise ayrı bir önem atfetmiş ve onu merfû hadisle ilişkilendirmiştir.

Öte yandan Şeybânî, Medînelilerin âşârla amel ettiklerini ileri sürdüklerini söyledikten sonra onların kendi naklettikleri rivâyetleri dahi terk ettiklerini belirtmiştir.¹⁰² O, ma'rûf âşâr varken şahsî görüşle hüküm verilmesini hoş karşılamamıştır.¹⁰³ Bu bağlamda Şeybânî şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bununla beraber size gelen pek çok eleştiri vardır. Bu hususta âşâr, reye ihtiyaç bırakmayacak kadar fazladır. Üstelik sizin bu hususta ne Allah Resûlü'nden (s.a.v.) ne de O'nun ashâbının birinden bir eser rivâyet ettiğinizi bilmiyorum”.¹⁰⁴

“Hayvanın nesîe ile satımının câiz olmadığı hususunda, kendisiyle beraber nazar ve kıyâsa ihtiyaç kalmayan pek çok âşâr gelmiştir”.¹⁰⁵

“Ehli Medîne nâfile namazının ikişer rekat kılınması gerektiğini nasıl istihsân etti (hoş gördü). Halbuki Allah Resûlü'nden O'nun güneş tepe noktasından gidince zevâl namazını dört olarak kıldığı, aralarını selâm ile ayırmadığı şeklinde hadis gelmiştir”.¹⁰⁶

Şeybânî, namazda kahkaha atmanın, namaz ve abdesti bozduğunu belirtmiş ve *bizâlike câeti'l-âşâr* diyerek kendi görüşünün hadislere binaen ortaya konulduğunu ifade etmiştir. Ardından da ehl-i Medîne'nin namazda kahkahayı konuşmaya kıyasladıklarını, bundan dolayı sadece namazın bozulacağı görüşünde olduklarını bildirmiş ve onlara şu tenkiti yapmıştır: “Âşârdan gelenler olmasaydı o zaman kıyâs, Medîne ehlinin dediği gibi olurdu. Ama eşerin olduğu yerde kıyâsın hiçbir hükmü yoktur. Sadece âşâra boyun eğilmesi gerekir”.¹⁰⁷

Şeybânî'nin Hz. Peygamber'in sünnetine istimsâk etmesine örnek olarak o, Hz.

⁹⁹ Şeybânî, *Hucce*, 1/206; Ayrıca bk. Özşenel, *Hadis-Rey*, 181.

¹⁰⁰ Şeybânî, *Hucce*, 1/520-521.

¹⁰¹ Şeybânî, *Hucce*, 2/259-60.

¹⁰² Şeybânî, *Hucce*, 1/710-12.

¹⁰³ Şeybânî, *Hucce*, 2/213, 238.

¹⁰⁴ Şeybânî, *Hucce*, 2/238; Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 97.

¹⁰⁵ Şeybânî, *Hucce*, 1/615.

¹⁰⁶ Şeybânî, *Hucce*, 1/180.

¹⁰⁷ Şeybânî, *Hucce*, 1/140; Ünal, *Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı*, 185; Aktepe, *Sünnet*, 156.

Peygamber'in adı ve künyesinin birlikte kullanılmasının mekrûh olması konusunda, bir kimsenin adı Muhammed olduğunda Ebü'l-Kâsım künyesiyle künyelenmesinin mekrûh olduğunu belirtmiş, bunun sebebi olarak da Allah Resûlü'nden gelen meşhûr ma'rûf âşârı gerekçe göstermiştir.¹⁰⁸ Kezâ Şeybânî, oruçlu bir kimsenin unutarak yemesi veya içmesi durumunda Ebû Hanîfe'nin böyle bir kimsenin kazâ etmesini gerekli görmediğini, ehl-i Medîne'nin ise o kimsenin kazâ etmesi gerektiği görüşünde olduklarını belirttikten sonra onlara şu eleştiriyi yapmıştır:

Ehl-i Medîne bu kavli nasıl söylemiştir! Biz, unutarak yiyen veya içen bir kimsenin kazâ etmesi gerektiğini iddia eden hiçbir kimseyi iştmedik. Bu hususta âşâr gelmiştir. İnsanlar da unutarak yiyen veya içen kimsenin Allah tarafından yedirilip içirildiği ve bunun Allah tarafından bir yedirilme olduğu hususunda icmâ etmişlerdir. Ayrıca ehl-i Medîne de hiçbir kimsenin reddetmeye güç yetiremeyeceği âşâr geldiğinden dolayı bunun rey ile alınamayacağını net bir şekilde bilmektedirler. Ve Ebû Hanîfe dedi ki: Eğer bu husustaki âşâr gelmemiş olsaydı kazâ etmesini emrederdim.¹⁰⁹

Yine Şeybânî, meydana gelip gelmeyeceği bilinmeyen bir şeyin aldanmaya sebep olacağını söylemiş ve Hz. Peygamber'in garar satımından nehyettiğini ifade etmiştir. Garar, akitte kapalılık bulunması ve bu sebeple akde taraf olanlardan birisinin aldatılması manasına gelmektedir.¹¹⁰ Şeybânî gararı, *olmayan bir şeyin satılması* olarak tanımladıktan sonra ağaçta henüz yetişmemiş olan meyvelerin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra Şeybânî Medînelilerin zanla hüküm verdiklerini söylemiş ve onların Hz. Peygamber'in hadisine muhalefet ettiklerini belirterek tenkit etmiştir.¹¹¹

Bir başka örnek olarak Şeybânî, Medîne ehlinin, hasta bir adamın veya hasta bir kadının evlenmesini câiz görmediklerini, böyle bir kimsenin evlenmesi halinde aralarını ayıracaklarını ve bu nikahı bâtil gördüklerini söyledikten sonra şu tenkiti yapmıştır:

Hastanın nikahı nasıl harâm ve bâtil oldu? Kitâb veya sünnette sağlığının nikâhının câiz ve hastanın nikahının fâsid olduğu bilgisi mi geldi? Allah nikâhı toptan (cümleten) helâl kılmıştır. O kıyamet gününe kadar hasta ve sağlam kimseye câizdir. Yoksa siz bu hususta Allah Resûlü (s.a.v) veya onun ashâbının birinden bir eşer mi iştittiniz? Eğer böyle olsaydı siz onunla muhakkak ihticâc ederdingiz ve biz de hadisleriniz arasında bunu semâ ederdik. Velakin bize göre âşâr, meşhûr ma'rûftur. Ve bu âşâra ihtiyaç duyulmayan konulardandır. Ama biz onları aleyhinizde kullanmayı bırakmıyoruz.¹¹²

¹⁰⁸ Şeybânî, *Hucce*, 2/5-7.

¹⁰⁹ Şeybânî, *Hucce*, 1/250-52.

¹¹⁰ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 13/68.

¹¹¹ Şeybânî, *Hucce*, 1/651-652.

¹¹² Şeybânî, *Hucce*, 2/288-89.

Öte yandan Şeybânî birçok meselede Mâlik ve çevresini hadisle hüküm vermeyip reyyle görüş beyan ettikleri, bunun da kendilerine karşı bir delil olamayacağı gerekçeyle eleştirmiştir.¹¹³ Şeybânî, Mâlik ve ashâbının, hadisi önce rivâyet edip sonra da kişisel görüş sebebiyle terk ettiklerini,¹¹⁴ bir sünnet ve eşer olmadan diledikleri hükmü verdiklerini belirtmiş¹¹⁵ ve onların reyyle dinî bilgi üretmeye çalışmaları neticesinde birbirini nakzeden tutarsız görüşler ileri sürdüklerini kaydetmiştir.¹¹⁶ Şâfiî de Mâlik ve Kûfelileri aynı yöntem ve ifadelerle eleştirmiş ve zaman zaman Şeybânî'nin ifadelerini kullanmıştır.

Bu bağlamda Şeybânî, kusûf namazı kılan kişinin, iki secdesi arasında kıraat yapılıp yapılmayacağı meselesinde, iki secde veyahut rükû ile secde arasında kıraat yapılmasının mekrûh olduğunu ifade etmiştir. Medînelilerin, Hz. Peygamber'in kusûf namazında iki secde arasında kıraat yaptığına dair iddialarını kabul etmemiş, böyle bir durumda bu bilginin kendilerine gelmesi gerektiğini söylemiş ve Medîne ehlinin bu konuda tek bir hadis dahi rivâyet etmediklerini belirtmiştir.¹¹⁷ Kezâ Şeybânî, hırsızların öldürdüğü bir kimsenin yıkanıp kendisine cenaze tekbirlerinin getirileceği görüşünde olan ehl-i Medîne'yi eleştirmiş, Hz. Peygamber'in, malı uğruna öldürülenin şehid olduğunu buyurduğunu, böyle bir kimsenin şehidler arasında faziletli olduğunu bildirmiştir.¹¹⁸

Şeybânî *el-Hucce'* de genellikle Ebû Hanîfe'nin kavlini tercih etse de bazı konularda mesele hakkında vârid olan merfû hadis sebebiyle hocasının hilâfına tercihte bulunduğu misâller de bulunmaktadır. Meselâ Şeybânî, istiskâda, sadece dua yapılacağı görüşünde olan Ebû Hanîfe'nin hilâfına Mâlik'in kavlini tercih ederek namaz ve hutbesi cuma gününün namaz ve hutbesi gibi olan bir namazın kılınması gerektiği görüşüne ulaşmıştır.¹¹⁹

4. Hadisin Çeşitli Gerekçelerle Reddine Yönelik Tenkidi

Şeybânî'nin *el-Hucce'* de Mâlik ve çevresine yönelttiği başlıca tenkitler şunlardır:

4.1. Sünnet veya Hadisin Kişisel Görüş Sebebiyle Reddi

Yukarıda Şeybânî'nin sünnet, hadis ve eşer kavramlarına yüklediği anlam tespit edilmeye çalışılmıştı. Burada ise sünnet ve hadis ile kişisel görüş arasındaki ilişkiye yaklaşımı ve bağlamda muhataplarına yönelttiği bazı tenkitler üzerinde durulmuştur. Şeybânî, hadisin bulunması durumunda kıyâs ve nazar gibi yöntemlerin hüccet

¹¹³ Şeybânî, *Hucce*, 1/123, 631-34.

¹¹⁴ Şeybânî, *Hucce*, 1/380-382.

¹¹⁵ Şeybânî, *Hucce*, 2/180.

¹¹⁶ Şeybânî, *Hucce*, 1/39, 230; 2/125, 297.

¹¹⁷ Şeybânî, *Hucce*, 1/209.

¹¹⁸ Şeybânî, *Hucce*, 1/230.

¹¹⁹ Şeybânî, *Hucce*, 1/217-18.

değeri olmadığını ifade etmiş,¹²⁰ birçok meselede ehl-i Medîne'nin hadisleri naklettiklerini ama kişisel görüşe binaen hadisi terk ettiklerini belirtmiştir. Şeybânî, bazı konularda Mâlik b. Enes tarafından rivâyet edilen hadisle amel edilmemesini hayretle karşılamış ve mesele hakkındaki hadisin sebepsiz yere terk edilmesini uygun bulmamıştır.¹²¹ O, ehl-i Medîne'nin *ehlü'l-âşâr* olarak anılmasını tenkit etmiş ve onların bazı durumlarda gerekçe göstermeden hadisleri terk ettiklerini vurgulamıştır.¹²²

Örneğin Şeybânî, ölünün guslüne dair belirli bir uygulama olmadığını, muayyen bir yöntem bulunmadığını söyleyen Medînelileri şu şekilde tenkit etmiştir:

Sübhânellahi'l-azîm! Nasıl olur da Medîne ehli ölünün gasledilmesine dair hususları bilemezler! Oysa bu hususta pek çok sarîh hadis vardır. Meyyitin gasledilmesi fukâhânın nezdinde vâzıhtır. Abdullah b. Mes'ûd, İbrahim en-Nehaî, Muhammed b. Sîrîn ve onlar dışında başka fukahâ da bunu söylemişlerdir. Ayrıca bu hususta uygulama (el-emru), Medîne ehlinin zikrettiği gibi mücmel olarak (cümleten) zikredilmekten daha meşhurdur.¹²³

Kezâ Şeybânî, mislî olması koşuluyla, tavşan etinin sığır eti karşılığında veya ceylan etinin manda eti karşılığında satımını fâsid kabul eden Medînelilerin bu hükmünü hayretle karşılamış, onların bu hususta herhangi bir eşer iştmediklerini ifade etmiştir. Ayrıca o, Medînelilerin elinde bu hususta bir rivâyet olsaydı muhakkak kendilerine karşı kullanacaklarını söyledikten sonra onların reye binaen görüş beyan ettiklerini söyleyerek eleştirmiştir.¹²⁴

Daha önce zikredildiği üzere Şeybânî, şehîd olan kimsenin namazının kılındığını ifade ettikten sonra ehl-i Medînenin, şehidin yıkanmayacağı ve namazının kılınmayacağı şeklindeki görüşlerini şu şekilde tenkit etmiştir:

Sübhânellahi'l-azîm! Hakkında hiçbir görüş ayrılığı bulunmayan ma'rûf meşhûr âşâr gelmiş olduğu hâlde şehîde namaz nasıl terk edilir! Allah Resûlü Uhud şehîdlerinin namazını kılmıştır. O gün Hz. Peygamber, Hamza b. Abdulmuttalib üzerine yetmiş defa namaz kıldı. Bu şöyle gerçekleşti: O (s.a.v.), Hamza'nın namazını kıldı. Sonrasında askerlerden şehîd olan bir kişi Hamza'nın yanına konulmuş, Hz. Peygamber her ikisi üzerine namaz kılmıştır. Hz. Peygamber bu şekilde tüm şehîdlerin namazını kılmıştır. Böylelikle Hamza'nın yetmiş defa namazını kılmıştır. Ben insanlar arasında bu hususta bir ihtilâf bulunacağını zannetmiyordum.¹²⁵

¹²⁰ Şeybânî, *Hucce*, 1/140.

¹²¹ Şeybânî, *Hucce*, 1/710-712.

¹²² Şeybânî, *Hucce*, 1/58, 150-151; Bu hususta ayrıca bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/612; Ünal, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı*, 150-151.

¹²³ Şeybânî, *Hucce*, 1/226.

¹²⁴ Şeybânî, *Hucce*, 1/706; Ayrıca bk. Aktepe, *Sünnet*, 155-159.

¹²⁵ Şeybânî, *Hucce*, 1/231-232; Şeybânî'nin bu bağlamda benzeri tenkitleri için bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/39-

Ayrıca o, ma'rûf âşârın bulunması halinde şahsî reyin bir değerinin olmadığını belirtmiş,¹²⁶ buna aykırı bir hareketin Hz. Peygamber'in hadisini terk etmek olduğunu beyan etmiş ve Medînelilerin bu şekilde bir metot takip ettiklerini söylemiştir.¹²⁷ Şeybânî, böyle bir yöntemi, keyfî hüküm verme olarak telakki etmiştir. Nitekim o bu hususta şöyle demiştir: "Ehli Medîne nâfile namazının ikişer rekat kılınması gerektiğini nasıl istihsân etti. Halbuki Allah Resûlü'nün, güneş tepe noktasından gidince zevâl namazını dört olarak kıldığı, aralarını selâm ile ayırmadığı şeklinde hadis gelmiştir".¹²⁸

4.2. Ehl-i Medîne'nin Amel İddialarının Geçersiz Olması

Şeybânî, Mâlik ve ashâbının kullandığı ve ıstılahâya dönüştürdüğü "Amel-i ehl-i Medîne" ifadesini de eleştirmiştir. Şeybânî, Medînelilerin "hâza'l-emru 'indenâ/bize göre amel böyledir" şeklindeki ifadelerinin hiçbir değeri olmadığını ifade etmiş¹²⁹ ve onların ilgili konular hakkındaki kavlinin, bölgelerindeki bir memurun ameline (bile) denk olmadığını belirtmiştir.¹³⁰ Meselâ Şeybânî, Ebû Hanîfe'nin, ihrâmlının, devesinin bitlerini ayıklamasında ve kenelerini temizlemesinde hiçbir sakınca görmediğini, buna karşılık Medînelilerin ise ihrâmlı bir kimsenin böyle yapmamasını daha sevimli buldukları şeklindeki görüşü naklettikten sonra bu hususta nakledilen ma'rûf hadisin kendilerini desteklediğini ifade etmiş ve Ömer b. Hattâb ve İbn Abbâs'tan gelen uygulamanın da kendi görüşleri doğrultusunda olduğuna dikkat çekmiştir. Şeybânî'nin nakline göre Hz. Ömer ihramlıyken Sükyâ'da devesinin bit ve kenelerini ayıklamıştır. İbn Abbâs da ihrâmlı olan mevlâsı İkrime'ye devesinin bit ve kenelerini temizlemesini emretmiş, onun şaşırması üzerine ise şu cevabı vermiştir: "Haydi o deveyi kes!". İkrime tam ayağa kalkmış ve isteği yerine getirecekken İbn Abbâs şöyle demiştir: "Onu boğazlasaydın kaç tane keneyi öldürmüş olacaktın!". İbn Abbâs da Hz. Ömer gibi bu hususta bir beis görmezdi.¹³¹

Bir başka misâl olarak Şeybânî, ihrâmlı veya ihrâmlı olmayan bir kimsenin Harem bölgesinde ağaç kesmesi meselesi hakkında o kimseye ceza gerektiğini, ama Medînelilere göre herhangi bir ceza gerekmediğini ifade etmiştir. Daha sonra insanların

40, 123, 133-134, 175, 230, 248-249, 250-252, 380-382, 386-387, 610, 651-652, 744; 2/226-227, 288-289, 458-459; Şâfiî ve bir rivâyete göre Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Mâlik'le aynı görüşte oldukları kaydedilmiştir. bk. Bayram Demir, "İslam Hukukçularının Şehîdlerin Yıkınması ve Üzerlerine Namaz Kılınmasıyla İlgili Farklı Yaklaşımları", *Ekev Akademi Dergisi* 66 (Bahar 2016), 148-149.

¹²⁶ Şeybânî, *Hucce*, 2/213.

¹²⁷ Meselâ Şeybânî bu hususta şöyle demektedir: İşte bunlar rivâyet edip naklettikleri sonra da reyleriyle nakzettikleri âşârdır. Şeybânî, *Hucce*, 1/39; Ayrıca bk. Şeybânî, *Hucce*, 2/428-29, 434-35.

¹²⁸ Şeybânî, *Hucce*, 1/180.

¹²⁹ Şeybânî, *Hucce*, 1/695; Amel-i ehli Medîne'nin kapsamı hakkında bk. Recep Özdemir, *İmam Mâlik ve Metodolojisi* (İstanbul: Hiper Yayın, 2017), 129-133.

¹³⁰ Şeybânî, *Hucce*, 2/525-26; Aynı ifade Şâfiî tarafından da tekrarlanmıştır. bk. Şâfiî, *Ümm*, 2/286. Ayrıca bk. Koçinkağ, *Re'y ve Hadis*, 55.

¹³¹ Şeybânî, *Hucce*, 1/493-97.

fakîh olarak bildikleri birinin, böyle bir meseleyi bilemeyeceğini zannetmediğini bildirmiştir. Şeybânî bu zahtan sonra konuyla ilgili meşhûr rivâyetleri vererek amel iddialarının geçersiz olduğunu kaydetmiştir.¹³²

Öte yandan Şeybânî, Medînelilere karşı fukahânın uygulamasını delil getirmiş¹³³ ve onların ittifaklarını Mâlik ve çevresine karşı kullanarak Amel-i ehl-i Medîne iddialarını işlevsiz bırakmaya çalışmıştır.¹³⁴ Meselâ o, arazinin kiralınması meselesinde onlara karşı şu şekilde delil getirmiştir:

Dikkate alınmama bakımından bu görüşleri ilk görüşlerinden daha önceliklidir. Çünkü fukahâ ve Müslümanların geneli, arazinin 10-20 sene veya daha çok veya daha az olmak üzere, belirli dirhem ve dinar karşılığında kiralınmasında bir beis olmadığı hususunda ittifak etmektedirler. Bu hususta insanlar arasında bir ihtilâf yoktur.¹³⁵

4.3. Ehl-i Medîne'nin Görüşleri Arasında Tutarsızlık Bulunması

Şeybânî'nin Mâlik ve çevresine yönelttiği tenkitlerin bir diğeri ise onların görüşleri arasında tutarsızlık bulunmasıdır. Nitekim Şeybânî, Medînelilerin, ayıplandıkları hususlardan daha tuhaflarını yaptıklarını belirtmiş¹³⁶ ve kimi görüşlerinin hiçbir değeri olmadığını, hatta zikredilmesinden haya edilmesi gereken bir görüş olduğunu ifade etmiştir.¹³⁷ Kezâ onların, hakkında hiçbir sakınca olmayanı kerîh, kendisinde hiçbir hayır olmayanı ise câiz gördüklerini kaydetmiş¹³⁸ ve görüşlerinin birbirini nakzettiklerini söylemiştir.¹³⁹ Meselâ Şeybânî, ehl-i Medîne'nin ihrâmlı bir kimsenin nikahını merdûd kabul etmelerini tenkit etmiş ve nikâhın cimadan farklı olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁴⁰

Ayrıca Şeybânî, Medînelilerin kendilerini buyû meselelerinde uzman olarak gördüklerini ve bu hususta insanlardan daha önde olduklarını söyledikten sonra onların görüşlerinin hüccet ve burhan barındırmayan bir iddiadan başka bir şey olmadığını kaydetmiştir. Daha sonra ise Şeybânî, bir mesele hakkında ortaya konulan görüşler arasında tutarlılığın bulunması gerektiğini söylemiş ve Ömer b. Hattâb'ın Ebû Mûsâ'ya yazdığı mektubunun içeriğine temas ederek benzer meselelerin birbirine

¹³² Şeybânî, *Hucce*, 1/574-77; Bu hususta başka örnekler için bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/137-38, 179, 226, 461, 493-95, 502-3, 519, 2/44-45, 155-56, 299, 374.

¹³³ Şeybânî, *Hucce*, 2/78, 299, 386.

¹³⁴ Şeybânî, *Hucce*, 1/595; Bu hususta ayrıca bk. Koçinkağ, *Re'y ve Hadis*, 51-52.

¹³⁵ Şeybânî, *Hucce*, 2/386.

¹³⁶ Şeybânî, *Hucce*, 1/163, 522; Melchert'in bu husustaki görüşleri için bk. Melchert, "Kitâb al-Ḥujjah 'Alâ Ahl al-Madînah and the Transition from Regional Schools to Personal", 77-78.

¹³⁷ Şeybânî, *Hucce*, 1/547, 611.

¹³⁸ Şeybânî, *Hucce*, 1/676.

¹³⁹ Şeybânî, *Hucce*, 1/195, 299, 702, 2/125.

¹⁴⁰ Şeybânî, *Hucce*, 1/465-66.

kıyâslanması gerektiğine dikkat çekmiştir.¹⁴¹

el-Ḥucce'deki tenkitlerin önemli bir kısmı doğrudan Mâlik'e yönelik olsa da bazı eleştiriler Medîne'deki diğer fukahâyâya yöneliktir. Meselâ onun "Bu hadisleri fakihiniz Mâlik b. Enes rivayet etmiştir. Öyleyse bu rivâyetler, mesele hakkında başka muhalif hadisler de olmaksızın nasıl terk edilmiştir"¹⁴² şeklindeki tenkidinin Mâlik'ten başka birisine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Şeybânî, Mâlik dışında eleştirdiği fukahâdan sadece bir tanesinin adını vermiştir. O kişi Abdulazîz b. Ebî Hâzim'dir.¹⁴³ Şeybânî'nin *el-Ḥucce*'deki muhatabı genellikle Mâlik ve ashâbıdır. Zaman zaman da Medîne'deki diğer fukahânın görüşlerini de eleştirmiştir.

4.4. Sedd-i Zerâiye Başvuruları

el-Ḥucce'de Mâlik ve ashâbına yöneltilen bir diğer eleştiri sedd-i zerâi prensibine başvurulması ve bununla bazı haberlerin iptal edilmesidir. Sedd-i zerâi kavramı "fesad gidermek için fesadın maddi vesilelerini yasaklamak" manasına gelmektedir. Bu delil, Mâlik ve ashâbı tarafından etkin bir şekilde kullanılmış,¹⁴⁴ Hanefîler tarafından ise istimal edilmemiştir. Şeybânî, sedd-i zerâi delili bağlamında yakının zan sebebiyle iptal edilemeyeceğini belirtmiş, aksi halde her şeyin bazı töhmetlerle iptal edilmesi gerekeceğini söylemiş ve Yüce Allah'ın "Zan hiçbir şeyde gerçeğin yerini tutmaz" buyurduğunu kaydetmiştir.¹⁴⁵ Şeybânî, bir endişe sebebiyle câiz olan bazı uygulamaların bâtil kabul edilmesini tenkit etmiştir.¹⁴⁶ Meselâ bu bağlamda Medînelileri şu şekilde eleştirmiştir:

Muhammed dedi ki: Bunu nasıl kerih gördünüz! Dediler ki: Çünkü bu, yasaklanan satış ve selef benzemekte olup böyle bir satış veya selef kapı açmaktadır. Medîne ehline denildi ki: Bu hiçbir kötülüğe kapı açmaz (zerâa). Siz ancak zanlarınızla insanların buyûunu ve sulhunu iptal ediyorsunuz. Halbuki Ömer b. Hattâb (r. a.) şöyle demiştir: Harâmı helâl, helâli harâm yapan bir sulh olmadığı sürece insanlar nezdinde sulh caizdir...¹⁴⁷

¹⁴¹ Şeybânî, 1/664-66; Şeybânî'nin bu bağlamda Mâlik ve çevresine yönelttiği diğer tenkitler için bk. Şeybânî, *Ḥucce*, 1/142-43, 433-34, 446-48, 531, 697, 2/38, 106, 333-34.

¹⁴² Şeybânî, *Ḥucce*, 1/58.

¹⁴³ Şeybânî, *Ḥucce*, 1/32-33; Bayder ise Abdulazîz b. Ebî Hâzim'in Mâlik'le aynı görüşte olmasından hareketle bu eleştirinin aslında Mâlik'e yapıldığını ve bir bölge adıyla yapılan eleştirinin o bölgede baskın ve yaygın olan yaklaşım ve onun temsilcisine yönelik olduğunu iddia etmiştir. bk. Osman Bayder, *Kurucu İmama Muhalefetin İmkan ve Sınırı-Hanefî Mezhebi Örneği-* (Ankara: Maarif Mektepleri, 2018), 20-22.

¹⁴⁴ İsmail Hakkı İzmirli, *İlm-i Hilâf*, (Konya: Hüner Yayınevi, 2010), 145-146.

¹⁴⁵ Şeybânî, *Ḥucce*, 1/674; Temel, *İmâm Muhammed'in el-Hücce Adlı Eseri Ekseninde Şer'î Deliller*, 122.

¹⁴⁶ Şeybânî, *Ḥucce*, 1/736.

¹⁴⁷ Şeybânî, *Ḥucce*, 1/680.

4.5. Fıkıh, Nesih gibi Birtakım Hususları Bilmemeleri ve Tahakkümde Bulunmaları

Naslardan hüküm çıkarmak, nas bulunmayan konularda rey kullanmak suretiyle problemleri çözmek ehl-i rey'in başlıca özelliklerindedir. Bu sebeple Şeybânî ve mensup olduğu yaklaşım hadislerin manasını tespit etmeye ve naslar üzerinde tafakkuha son derece önem vermiştir.¹⁴⁸ Hadislerin teâruzu durumunda başvurulmuş delillerden biri olan nesih de nasların anlaşılması hususunda önemli bir konuma sahiptir. Bu itibarla Şeybânî'nin Mâlik ve ashâbına yönelik bir diğer tenkit noktası fıkıh ve nesih çerçevesindedir. Şeybânî, birçok meselede Mâlik ve ashâbının ilgili konularda, fıkıh ve nesih gibi hususlardan haberdar olmadıklarını belirtmiştir.¹⁴⁹ Ayrıca o, bazı meselelerde ileri sürülen görüşleri hayretle karşılamış, fakih olduğu söylenen bir kimsenin bu tür görüşler ileri süremeyeceğini ifade etmiştir.¹⁵⁰ Meselâ Şeybânî bir meselede Mâlik'e şu tenkiti yöneltmiştir:

Bu, fıkıhla uğraşan ve ulemâ ile oturup kalkan bir kimseye nasıl kapalı kalmıştır? Halbuki bu hususta Ali b. Ebî Tâlib ve diğerlerinden âşâr çok olup ma'rûftur...Bu, alimler arasında hakkında ihtilâf bulunmayan bir konudur.¹⁵¹

Bir başka konuda ise şu tenkidi yapmıştır: "...İşte bu, hiçbir kimseye müşkil olması câiz olmayan hususlardandır. Ayrıca bu konuda elimizde âşâr bulunmaktadır...".¹⁵² Kezâ Şeybânî bir başka eleştirisinde ise '...İkisi arasında nasıl fark gördünüz? Sanki siz söyledikleriniz hususunda kesin bir düşünceye sahip değilsiniz'¹⁵³ diyerek onların vardıkları sonuçtan emin olmadıklarını ifade etmiştir.

5. İhtilâfu'l-ḥadîste Takip Ettiği Yöntem

5.1. Müstefîz -Ma'rûf Hadisin Tercihi

Şeybânî hadislerin veya delillerin teâruzu durumunda bazı yöntemler takip etmiştir. Yukarıda geçtiği üzere Şeybânî, Hz. Peygamber'den sâbit olarak gelen meşhûr bir hadisin reddedilemeyeceğini beyan etmiş,¹⁵⁴ ihtilâflı meselelerde müstefîz ma'rûf hadisi, diğer rivâyet türlerine tercih etmiştir. Burada Şeybânî'nin ma'rûf olarak tavsif ettiği hadisin aslında ehl-i reye göre ma'rûf olduğu unutulmamalıdır. Şeybânî'nin kullanmış olduğu bu kavramlar genellikle Hanefî ulemasına göre meşhûr olan hadislere işaret etmekte, bazen müstefîz kavramının kapsamına mütevâtir de girmektedir.

¹⁴⁸ Özşenel, *Hadis-rey*, 164-165.

¹⁴⁹ Nesih bağlamında Mâlik'e yöneltilen bir eleştiri için bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/163-168.

¹⁵⁰ Şeybânî, *Hucce*, 1/574-577.

¹⁵¹ Şeybânî, *Hucce*, 2/151.

¹⁵² Şeybânî, *Hucce*, 2/369,

¹⁵³ Şeybânî, *Hucce*, 1/501.

¹⁵⁴ Şeybânî, *Hucce*, 1/520-21, 2/259-60.

Meselâ o, sabah namazının geç vakte bırakılması (isfâr)¹⁵⁵ ve Akabe cemresini atan ve başını kazıyan kimsenin kadın ve güzel koku dışındakilere yaklaşabileceği¹⁵⁶ meselelerini bu yöntemle çözüme kavuşturmaya çalışmıştır.

5.2. Fakîh Olan Râvînin Haberini Tercih

Şeybânî'nin *el-Hucce*'de etkin olarak kullandığı bir diğer tercih kriteri râvînin fıkıh birikimidir. Nitekim o birçok meselede fakîh olan kimseleri diğerlerine tercih etmiştir. Meselâ Urve b. Zübeyr'in İbn Şihâb'dan daha fakîh olduğunu ifade etmiş, rivâyet ve sünneti ondan daha iyi bildiğini belirtmiştir.¹⁵⁷ Kezâ Şeybânî, Mugîre b. Şu'be'yi Abdullah b. Buhayne'ye tercih etmiş, Mugîre'nin Ömer b. Hattâb tarafından birçok bölgeye görevlendirildiğini, vâlî tayin edildiğini belirtmiş ve Hz. Peygamber'den gelen rivâyetleri ondan daha iyi bildiğini kaydetmiştir.¹⁵⁸

Şeybânî, Abdullah b. Mes'ûd'un görüşünün Ebû Hureyre'nin kavline tercih edileceğine dikkat çekmiş,¹⁵⁹ Ali b. Ebî Tâlib'in Hz. Peygamber'in hadislerini iyi bildiğini belirtmiş ve Hz. Peygamber'den rivâyette bulunma bağlamında onun, Ebû Hureyre'den daha güvenilir (*sika*) ve daha bilgili olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁰ Ayrıca, birçok yerde İbn Abbâs'ın fazilet ve fıkıhına değinmiş ve onun görüşünü tercih etmiştir.¹⁶¹ Burada isnâddan ziyade doğrudan sahâbî sözleri arasında tercihte bulunma söz konusudur. Şeybânî, genel itibarıyla Abdullah b. Mes'ûd ve Ali b. Ebî Tâlib'ten nakledilen rivâyetleri, Ebû Hureyre'nin rivâyetlerine tercih etmiştir.

5.3. Hadisin Kıyâsa Tercihi

Yukarıda ifade edildiği üzere Şeybânî, âşârın olması halinde kıyâsın hiçbir hükümünün olmadığını belirtmiş ve bu nedenle Medînelileri eleştirmiştir.¹⁶² Meselâ unutarak yiyen veya içen bir oruçlunun durumu hakkında, Ebû Hanîfe'nin kazâ etmesini gerekli görmediğini, Medînelilerin ise o kimsenin kazâ etmesi gerektiğini söylediklerini nakletmiştir. Şeybânî Medînelilerin mezkûr görüşlerini hayretle karşılamış, bunun Allah tarafından bir yedirilme-içirilme olduğunu belirtmiş, bu mesele hakkında rivâyetlerin geldiğini ve âşârın bulunması durumunda âşâra ittibâ edileceğini

¹⁵⁵ Şeybânî, *Hucce*, 1/20-22.

¹⁵⁶ Şeybânî, *Hucce*, 1/568-570; Bu hususta başka bir örnek için bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/208.

¹⁵⁷ Şeybânî, *Hucce*, 1/41.

¹⁵⁸ Şeybânî, *Hucce*, 1/152-153.

¹⁵⁹ Şeybânî, *Hucce*, 1/196-197.

¹⁶⁰ Şeybânî, *Hucce*, 1/749-750, 751-752.

¹⁶¹ Şeybânî, *Hucce*, 1/468-474, 720, 2/88, 493-495, 728-736.

¹⁶² Şeybânî, *Hucce*, 1/140; Hanefî ulemâsının bu husustaki görüşleri için bk. Ünal, *Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*, 179-186.

vurgulamıştır.¹⁶³ Öte yandan o, âşârın kıyâs ve nazara ihtiyaç bırakmadığını söylemiştir.¹⁶⁴ Tüm bunlar, Şeybânî'nin hadisi kıyâsa tercih ettiğine ve hadisten yana tavır takındığına delalet etmektedir. Ayrıca şu husus da belirtilmelidir ki Şeybânî tarafından vazdedilen bu kural, Kûfe bölgesinin hadis ve amel anlayışının verdiği imkan ölçüsünde tatbik edilmiştir.

5.4. Hadisin İstihsâna Tercih

Şeybânî hadisi istihsâna tercih etmiştir. Nitekim o birçok konuda, Medîne ehlinin naklettikleri rivâyetleri bir kenara bırakıp kendi şahsî görüşleriyle (istihsân) hüküm vermelerini eleştirmiş ve ilgili konu hakkında gelen rivâyetleri öncelemiştir.¹⁶⁵ Şeybânî, âşârın bulunması durumunda kişisel görüşe başvurulamayacağını ifade etmiş,¹⁶⁶ hadisin başka bir hadis olmaksızın işlevsiz bırakılmasını tenkit etmiştir.¹⁶⁷

Ancak şunu da belirtmekte fayda var ki Şeybânî, Mâlik ve ashâbına karşı kullandığı bu ifadeyle, başta *el-Aşl* olmak üzere diğer eserlerinde etkin bir şekilde kullandığı istihsânı kastetmemiştir. Nitekim onun şerî deliller arasında yer verdiği istihsânda, nas, icmâ veya ihtiyât gibi gerekçelere dayanmaktadır. Bu bağlamda onun eleştirdiği istihsânın, Şâfiî'nin tenkit ettiği istihsânla aynı olduğu görülmektedir.¹⁶⁸ Meselâ Şâfiî istihsân delili hakkında şöyle demektedir:

Her kim Allah'ın emrine ve Resûlü'nün emrine istinâd etmeksizin “ben istih-san ediyorum” derse onun bu görüşü, ne Allah tarafından ne de Resûlü tarafından kabul edilir. Öte yandan beyân ettiği görüşle ne Allah'ın ne de Resûlü'nün hükmünü aramıştır.¹⁶⁹

Öte yandan Şâfiî, insanın başboş (südâ) bırakılmadığını, Hz. Peygamber'in dahi verdiği hükümlerde Allah tarafından kendisine iletilen haberlere tâbi olduğunu vurgulayarak¹⁷⁰ istihsânın bir nevi başboşluk olduğunu veya buna kapı araladığını ifade etmiştir. Bu bakımdan Şâfiî'nin istihsâna yönelik tenkitleriyle Şeybânî'nin yukarıdaki eleştirileri arasında benzerlik bulunmaktadır. Hatta bu hususta Şeybânî'nin Şâfiî'ye öncülük ettiği dahi söylenebilir.¹⁷¹ Bu bağlamda Şeybânî'nin, istihsânı, ikiye

¹⁶³ Şeybânî, *Hucce*, 1/250-252.

¹⁶⁴ Şeybânî, *Hucce*, 1/615.

¹⁶⁵ Şeybânî, *Hucce*, 1/180, 216-217; Bu hususta bk. Temel, *İmâm Muhammed'in el-Hüccce Adlı Eseri Ekseninde Şer'î Deliller*, 22, 131-134.

¹⁶⁶ Şeybânî, *Hucce*, 1/615, 2/213, 238.

¹⁶⁷ Şeybânî, *Hucce*, 1/380-82.

¹⁶⁸ Şâfiî, *Ümm*, 9/68.

¹⁶⁹ Şâfiî, *Ümm*, 9/73.

¹⁷⁰ Şâfiî, *Ümm*, 9/68-69; Şâfiî ve istihsân için bk. Muhittin Özdemir, *İmâm Şâfiî'nin İslâm Hukuk Kaynaklarından İstihsâna Yaklaşımı* (İstanbul: Ensar, 2017), 141-149.

¹⁷¹ Şeybânî'nin bu hususta benzeri tenkitleri için bk. Şeybânî, *Hucce*, 1/380-82, 615; 2/213, 238.

taksim ettiği söylenebilir. İlki, *el-Aşl* gibi furû eserlerinde sistemli bir şekilde kullandığı ve bir delile dayanan istihsândır. Burada tenkit edilen ikinci istihsân çeşidi ise kelime manasında olup “keyfe göre hüküm verme, beğendiğini alma” manasındadır. Şeybânî’den sonra *er-Risâle*, *Cimâ’u’l-‘ilm* ve *İbtâlu’l-istihsân* isimli eserlerinde Şâfiî’nin tenkit ettiği istihsân türünün bu olduğu söylenebilir. Zira Şâfiî de Şeybânî’nin eleştirdiği hususları ön plana çıkartmıştır.

Diğer taraftan Şeybânî’nin başvurduğu diğer tercih sebepleri arasında, daha sahih olan ve sünnete daha çok benzeyen rivâyeti alma gibi kriterler de dikkat çekmektedir. Nitekim o, Hz. Peygamber’in örnek uygulamalarını esas alarak bazı rivâyetleri değerlendirirken rivâyetler arasında en sahih olanı ve hakka en çok benzeyeniyle amel ettiklerini belirtmiştir.¹⁷² O, bazı rivâyetleri sünnete arz ederek tercihte bulunmuştur. Meselâ Şeybânî bu bağlamda “Ebû Hanife’nin kavli daha güzel ve eşere daha çok benzeyenidir” diyerek Ebû Hanife’nin görüşünü Mâlik’in kavline takdim etmiştir.¹⁷³ Bir başka yerde ise şöyle demiştir: “Bu, iki görüşten bize en sevimli gelen ve kitap ve sünnete en çok benzeyenidir. Ayrıca bu hususta Ömer’in Ali’nin görüşüne rucû ettiği bize ulaşmıştır”.¹⁷⁴

5.5. İhtiyâtı Tercihi

Şeybânî’nin bir diğer tercih kriteri ihtiyât ilkesidir.¹⁷⁵ Nitekim o, iki hükmün veya rivâyetin de kabul edileceği kimi yerlerde ihtiyât içeren rivâyeti veya hükmü tercih etmiştir. Meselâ Şeybânî, Hz. Ömer’in bir cuma namazında hutbede secde âyeti okuduğunu ardından inip secde ettiklerini belirttikten sonra benzeri bir olayın başka bir cuma hutbesinde de tekrar ettiğini ancak Hz. Ömer’in son uygulamasında hemen inip secde etmediğini ve insanları da bundan engellediğini kaydetmiş, ardından şu değerlendirmede bulunmuştur:

Medîne ehli dedi ki: Bize göre amel, Ömer’in ilk uygulaması (fiil) üzere değil, Ömer’in son uygulaması üzeredir. Ve Muhammed b. el-Hasen dedi ki: Bize göre amel, Ömer’in (r. a.) ilk fiili (uygulaması) üzeredir. Çünkü bu, secdenin terk edilmesinden bize daha sevimlidir. Zira Ömer b. Hattâb, son uygulamasının, ilk uygulamasını neshettiğini söylememiştir. O, bunların hepsinin câiz olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla secde(nin yapılması), onun terkenden daha faziletlidir.¹⁷⁶

¹⁷² Şeybânî, *Hucce*, 1/127-30, 160, 180, 759; Aktepe, *Sünnet*, 167.

¹⁷³ Şeybânî, *Hucce*, 1/245.

¹⁷⁴ Şeybânî, *Hucce*, 2/332.

¹⁷⁵ Bu hususta bk. Özşenel, *Hadis-Rey*, 216.

¹⁷⁶ Şeybânî, *Hucce*, 1/190.

Sonuç

Hadis tarihi boyunca Hz. Peygamber'in hadislerinin doğru bir şekilde nakli ve anlaşılması için çaba sarf eden birçok âlim bulunmaktadır. Bunların bir kısmı doğrudan hadis ilmiyle iştigal ederken bazıları ise fıkıh gibi başka ilimlerle uğraşmış, fakat sistemlerinde hadisi de merkeze almışlardır. Bu bağlamda Şeybânî, fıkıhla iştigal edip Mâlik ve Süfyân b. Uyeyne gibi birçok muhaddisten hadis almak suretiyle rivâyet birikimini de geliştiren bir âlimdir. Şeybânî'nin her iki yönünün bâriz bir şekilde görüldüğü eseri *el-Hucce 'alâ ehlil'-Medîne*'dir. Nitekim o, ehl-i Medîne ile Ebû Hanîfe arasında ihtilâflı olan konularda her iki tarafın görüş ve delillerini nakletmiş, çoğunlukla Ebû Hanîfe'nin görüşünü, bazen de Mâlik ve ashâbının kavlini tercih etmiştir. Bu çerçevede o, başta dinî bilginin üretimi sürecinde takip edilmesi gereken metot, ihtilâflı hadislerin çözümünde başvurulacak yöntem ve hadis ilminin diğer bazı konularına dair önemli birtakım bilgiler sunmuştur. Bu itibarla Şeybânî, ehl-i Medîne'nin aşhâbu'l-âşâr olarak ön plana çıkmalarını, kendi uygulamaları üzerinden tenkit etmiş, onların kendi şahsî görüşleriyle sünneti nakzettiklerini belirtmiş ve Medîne ameli iddialarının geçersiz olduğunu söylemiştir. Böylelikle Şeybânî, Medînelileri kendi iddiaları üzerinden eleştirerek naklettikleri bazı rivâyetleri delilsiz bir şekilde terk ettiklerini ifade etmiştir. Şeybânî bununla, rey yaklaşımına yöneltilen ithamları gidermeye çalışmış ve asıl hadisleri terk eden kimselerin ehl-i Medîne olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Şeybânî *el-Hucce*'de Mâlik ve çevresine karşı bir hadis, sünnet savunusu yapmış, onların, hadis ve sünneti kasden terk edip kişisel görüş ve amele dayanarak hüküm vermelerini tenkit etmiş ve bunu bir nevi tutarsızlık olarak görmüştür.

Şeybânî'nin bu eseri hadis ağırlıklı bir fıkıh eseridir. Kezâ bu eser, mukâyeseli bir fıkıh kitabı olarak da kabul edilebilir. Eserde Şeybânî'nin değerlendirmeleri yoğun bir şekilde görülmektedir. *el-Hucce*, her ne kadar bir fıkıh kitabı olsa da Şeybânî'nin kimi hadis meseleleri hakkındaki yaklaşımı ve bazı hadis kavramlarına yüklediği manalar bakımından önem kazanmaktadır. Eser bu açıdan ayrı bir öneme sahiptir. *el-Hucce* hadis ilmi açısından incelendiğinde bazı hususların sıklıkla vurgulandığı görülmektedir. Bunlar arasında hadisi nakledecek râvînin *şika* olması ve hadisin isnâdının muttasıl olması gerektiği gibi hususlar dikkat çekmektedir. Ayrıca o, ma'rûf bir hadisin reddedilemeyeceğini, böyle bir hadisin bulunması durumunda reyin bir kıymetinin olmadığını, zan sebebiyle kesin bilginin terk edilemeyeceğini söylemiştir.

el-Hucce'de dikkat çeken bir diğer husus Şeybânî'nin istihsânî lugavî anlamıyla kullanmış ve tenkit etmiş olmasıdır. Şeybânî, diğer eserlerinde bir delil olan istihsânî yoğun bir şekilde kullanmıştır. Şeybânî'nin *el-Aşl* başta olmak üzere diğer furû eserlerinde kullandığı istihsân bir delile ve meşrû bir gerekçeye dayanmaktadır. Onun *el-Hucce*'de tenkit ettiği istihsân ise bir delile dayanmaksızın keyfî hüküm vermektir. Bu itibarla o, birçok yerde Medînelileri, güzel gördükleriyle (bimâ istahsenû) hüküm vermeleri sebebiyle eleştirmiştir.

Hülâsa Şeybânî, *el-Hucce*'de güvenilir bir râvîde bulunması gereken özellikler, sünnet, haber ve eşer kavramlarına yüklediği anlam ve bunların içerisinde yer aldığı

ifade kalıpları, şerî deliller arasındaki hiyerarşi ve ihtilâfu'l-ḥadîste takip edilen yöntem gibi birçok hadis meselesine dair önemli bilgiler vermiş ve değerlendirmelerde bulunmuştur. O, hâssaten şerî deliller arasındaki hiyerarşiye dikkat çekmiş ve bu bağlamda merfû rivâyetin değerine temas etmiştir. Böylece onun, Şâfiî başta olmak üzere kendisinden sonraki âlimler için bir hareket noktası vazettiği ve onları etkilediği söylenebilir.

Kaynakça

- Aktepe, İshak Emin. *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Bayder, Osman. *Kurucu İmama Muhalefetin İmkan ve Sınırı-Hanefi Mezhebi Örneği*. Ankara: Maarif Mektepleri, 2018.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *Menâkıbu's-Şâfi'î*. thk. es-Seyyîd Ahmed Sakr. 2 Cilt. Kâhire: Mektebetü Dâri't-Turâs, 1970.
- Demir, Bayram. "İslam Hukukçularının Şehîdlerin Yıkanması ve Üzerlerine Namaz Kılınmasıyla İlgili Farklı Yaklaşımları". *Ekev Akademi Dergisi* 66 (Bahar 2016), 143-158.
- Dusûkî, Muhammed. *el-İmâm Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî ve eşeruhu fi'l-fıkhi'l-islâmî*. Devha - Katar: Dâru's-Sekâfe, 1987.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-aşfiyâ*. 10 Cilt. Mısır: Dâru's-Saâde, 1974.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm. *er-Red 'alâ Siyeri'l-Evzâ'î*. thk. Ebû'l-Vefâ el-Afganî. Haydarâbâd: Lecnetü İhyâi'l-Meârifi'n-Nu'mâniyye, ts.
- Gül, Mutlu. *Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Hasan, Ahmed. "Sünnet: İlk Muhtevası ve Gelişimi". *Oryantalist Yaklaşım İtirazlar*. çev. Mehmet Emin Özafşar. Ankara: Otto, 2015.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *Âdâbu's-Şâfi'î ve menâkıbuhu*. thk. Abdülganî Abdülhâlik. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Hacer. *Şerhu'n-Nuḥbe: Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker fî muşṭalaḥi ehli'l-eşer*, thk. Nurüddîn İtr, Beyrut: Matbaatu's-Sabâh, 2000.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *Menâkıbu'l-İmâm eş-Şâfi'î*. thk. Halîl İbrahim Mollâ Hâtîr. Riyâd: Mektebetü'l-İmâm eş-Şâfi'î, 1992.
- İbn Kutluboğa, Ebû'l-Adl Zeynüddîn Kâsım. *Tâcü't-terâcim*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1992.
- İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, thk. Nûreddîn İtr. 17. Basım, Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2012.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *İlm-i Hilâf*. Konya: Hüner, 2010.
- Kevserî, Muhammed Zâhid. *Hüsnü't-teḳâzî fî sîreti'l-İmâm Ebî Yûsuf el-Kâzî ve Bülûḡu'l-emânî fî sîreti'l-İmâm Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*. Amman : Dâru'l-Feth, 2016.
- Koçinkağ, Mansur. *Erken Dönem İslam Hukuk Düşüncesinde Re'y ve Hadis*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir. *el-Cevâhirü'l-muzîyye fî tabakâti'l-*

- Haneftiyye*. 5 Cilt. Cîze: Hecer li't-Tıbbâa ve'n-Neşr, 2. Basım, 1993.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy b. Muhammed. *et-Ta'liku'l-mümecced alâ Muvatta-i Muhammed*. thk. Takiyuddîn en-Nedvî. 3 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1991.
- Melchert, Christopher. "Kitâb al-Hıjjah 'Alâ Ahl al-Madînah and the Transition from Regional Schools to Personal". *Studia İslamica* 117 (2022), 64-87.
- Nedvî, Ali Ahmed. *el-İmâm Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî nâbigatu'l-fikhi'l-İslâmî*. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1994.
- Özafşar, Mehmet Emin. *Hadîsi Yeniden Düşünmek: Fikhî Hadîsler Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Otto, 3. Basım, 2015.
- Özkan, Halit. *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Özdemir, Recep. *İmam Mâlik ve Metodolojisi*. İstanbul: Hiper Yayın, 2017.
- Özdemir, Muhittin. *İmam Şâfiî'nin İslâm Hukuk Kaynaklarından İstihsâna Yaklaşımı*. İstanbul: Ensar, 2017.
- Özşenel, Mehmet. *Ebû Yûsufun Hadis Anlayışı*. İstanbul: Klasik, 2. Basım, 2011.
- Özşenel, Mehmet. *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybânî Örneği*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Râmehurmuzî, Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd el-Fârisî. *el-Muhaddisu'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*. thk. Muhammed Acâc el-Hatîb. Beyrut: y.y., 1404/1983.
- Rezzâk, Habîb. *İşârâtu ve ta'kıbâtu Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî: fi rivâyeti'l-Muvatta ve eşeruha'l-fikhî ve'l-uşûlî*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2009.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1993.
- Sifil, Ebubekir. *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*. İstanbul: Rihle Kitap, 3. Basım, 2017.
- Şâfiî. *el-Ümm*. thk. Rıfat Fevzî Abdulmuttalib. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 4. Basım, 2011.
- Şahin, Sami. *Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin Hadis Kültüründeki Yeri*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen. *el-Aşl*. thk. Mehmet Boynukalın. 13 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen. *el-Âşâr*. thk. Hâlid el-Avvâd. Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2. Basım, 2011.

- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen. *Kitâbu'l-ğucce 'alâ Ehli'l-Medîne*. thk. Mehdî Hasan el-Keylânî el-Kâdirî. 2 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 2006.
- eş-Şeyh, İzzuddîn Hüseyin. *el-İmâm Muğammed b. el-ğasan eş-Şeybâni: Muğaddişen ve fağihen*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Taş, Aydın. *Muğammed b. el-ğasan eş-Şeybânî'nin Hukuk Anlayışı (Usul Anlayışı)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Temel, Ahmet. *İmâm Muğammed'in el-Hücce Adlı Eseri Ekseninde Şer'î Deliller*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- el-Umerî, Ali Muhammed. *el-ğilâf beyne Ebî Ėanîfe ve aşğâbihi ve mevğifü'l-eimmeti'l-âğarîn min hâza'l-ğilâf*. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 2006.
- Utûre, Abdülazîz Hüseyin. *el-İmâm eş-Şâfiî ve eşeruhu fi 'ilmi'l-ğadîş*. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2016.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 4. Basım, 2012.
- Yiğit, Metin. *İlk Dönem Hanefi Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2013.
- Yücel, Ahmet. *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicrî İlk Üç Asır*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Menâğibü'l-İmâm Ebî Ėanîfe ve şâğhibeyhi Ebî Yûsuf ve Muğammed b. el-ğasen*. thk. Muhammed Zâhid Kevserî. Ebû'l-Vefâ el-Eğanî. Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, 3. Basım, 1987.

Shaybani's Knowledge of Ḥadith as a Islamic Jurist: Specific to His Work Named *al-Ḥujjah 'alā ahl al-Madīnah**

Extended Summary

The work named *al-Ḥujjah 'alā ahl al-Madīnah* by Muhammed b. of al-Hasan al-Shaybani (d. 189/805) is very significant because it is one of the oldest works that reflects the approaches of the scientific groups to ḥadith and sunnah in the second century of the Hijrah. Shaybani, who compiled Ḥanafī fiqh and systematized the accumulation of ra'y, moved to Madīnah, which was a critical science center of the period, after completing his education from Abū Ḥanīfah (d. 150/767) and Abū Yūsuf (d. 182/798), like other scholars. The main motivation of Shaybani's journey was to attend Mālik's lecture (d. 179/795) and listen to *Muwaṭṭa'* from him. Shaybani became one of the important narrators of *Muwaṭṭa'* by making this journey. In his journey to Madīnah, besides Mālik, Shaybani benefited from many scholars, including Sufyān b. 'Uyaynah (d. 198/814) and listened to ḥadiths from them. During this period, Shaybani sometimes had scientific discussions on some issues with Mālik and other Hijaz scholars and criticized them. When he returned to Iraq, he collected his criticisms against the people of Madīnah and compiled his book called *al-Ḥujjah 'alā ahl al-Madīnah*.

al-Ḥujjah 'alā ahl al-Madīnah is a work that can be considered as one of the first examples of ikhtilāf literature, as well as it is important in terms of reflecting the views of the public and rey. Shaybani mentioned the views of both approaches with their proofs and included the views of Abū Ḥanīfah first and then the people of Madīnah on each issue in his work. After conveying the views of Abū Ḥanīfah and the people of Madīnah, Shaybani mostly preferred the view of Abū Ḥanīfah. However, Shaybani was not only an opponent scholar, but he was also influenced by Mālik's method of evaluating ḥadiths. Shaybani has directed some criticisms against Mālik and other people of Madīnah in *al-Ḥujjah 'alā ahl al-Madīnah*. In this context, he criticized the people of Madīnah by saying that they sometimes did not act according to the ḥadiths they narrated, they preferred their own personal views over āṣār and gave inconsistent judgments on some issues and made judgments based on suspicion. Apart from these, by criticizing Mālik and the people of Madīnah, Shaybani stated in many places that the people of Madīnah were contrary to their views and what was accepted as the practice of the people of Madīnah was not actually practice and the people of Kufa were more accurate and their narration was not transmitted by scholars.

---

* This article was produced by developing and partially modifying the content of a previously unpublished paper in the title of "Shaybani's Knowledge of Ḥadith in *al-Ḥujjah 'alā ahl al-Madīnah*" which was presented orally at the 10th Turkey Postgraduate Studies Congress held in Konya on 03-06 November 2021, organized by Konya Metropolitan Municipality, Necmettin Erbakan University and Scientific Studies Association.

Shaybānī occasionally referred to the shar‘i evidence and the relationship between them in *al-Ḥujjah ‘alā ahl al-Madīnah*. In this context, he used the evidence of sunnah, ijma and *qiyās* (comparison) against the people of Madīnah. Shaybānī noted that if there is a sunnah or ḥadīth about any issue, *qiyās* cannot be made, and he emphasized that *qiyās* should be applied only if there is no narration about the issue. Shaybānī generally used the proof of *istiḥsān* in the meaning of “judging according to desire” in *al-Ḥujjah*, contrary to its use in the book of furū‘ al-fiqh named *al-Aṣl*. The *istiḥsān* used by Shaybānī in *al-Aṣl* is a method that is often used by ahl al-ra’y and is based on another evidence such as naṣṣ, *istiḥsān* or the principle of *iḥtiyāt*. In this context, it is remarkable point that Shaybānī divides *istiḥsān* into two as “personal opinion” and “abandonment of *qiyās* based on evidence”.

Many ḥadīth issues were mentioned, some ḥadīth methodology concepts were used, and some rules that would later be expressed by al-Shāfi‘ī (d. 204/820) were expressed in *al-Ḥujjah ‘alā ahl al-Madīnah*. In this context, Shaybānī has frequently stated that ḥadīths cannot be rejected, people cannot be judged by pressure, opinion has no value when there are well-known works, a certain issue cannot be abandoned due to suspicion, and a comparison cannot be made on an issue in which a work is found. Shaybānī effectively used the expression patterns which include the concepts of sunnah, khabar and athar in *al-Ḥujjah ‘alā ahl al-Madīnah*. On the other hand, he used some expressions regarding the nature of ḥadīths, and the choice of narrations and opinions, and used some methods in *ikhtilāf al-ḥadīth*. In this context, Shaybānī preferred the *mustafīḍ-ma‘rūf* ḥadīth as a solution to the controversial ḥadīths over other narrations, prioritized the khabar of the narrator who was a faqīh, presented the ḥadīth to *qiyās* and *istiḥsān*, and based on the principle of *iḥtiyāt* from time to time. In terms of ḥadīth issues, *al-Ḥujjah ‘alā ahl al-Madīnah* contains several valuable information and includes some ḥadīth terms.

Within the framework, this research firstly gives information about Shaybānī’s studentship in Madīnah and the works that he planned there, under the title of “Shaybānī’s Studentship and Works in Madīnah” and focuses on the reason for writing these books. Then, it examines Shaybānī’s views on knowledge of ḥadīth and some ḥadīth issues under the headings of “The Concepts of Ḥadīth He Used”, “The Value He Attributed to Marfū‘ Narration”, “The Criticism of the Rejection of Ḥadīth for Various Reasons” and “The Method He Followed in *ikhtilāf al-ḥadīth*”. In the framework of these titles, Shaybānī’s views on related issues have been determined and his approach to some ḥadīth issues has been analyzed.

This article focuses on identifying and examining Shaybānī’s knowledge of ḥadīth through the criticisms he directed against Mālik ibn Anas and other people of Madīnah and the ḥadīth concepts he used in *al-Ḥujjah ‘alā ahl al-Madīnah*. The method followed by Shaybānī and the ḥadīth concepts he used were determined, and some determinations were made about his approach to ḥadīth in *al-Ḥujjah ‘alā ahl al-Madīnah*, which is a ḥadīth-centered fiqh work.

Keywords: Ḥadīth, Criticism, Sunnah, Shaybānī, *al-Ḥujjah ‘alā ahl al-Madīnah*.